

Стенографски дневникъ

НА

9. заседание

Вторникъ, 12 мартъ 1940 г.

(Открито въ 15 ч. и 50 м.)

Председателствувалъ: председателъ Никола Логофетовъ Секретари: Светославъ Славовъ и Стефанъ Багриловъ.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е:

	Стр.	Говорили:	Стр.
Съобщения:			
За смъртта на народния представител Филипъ Рафаиловъ и почитане наметъта му . . .	151	И. Русевъ	152
Отпуски	151	С. Георгиевъ	157
Питание	151	Н. Мушановъ	161
По дневния редъ:			
Проектоотговоръ на тронното слово (Първо четене — разискване)	151*	Дневенъ редъ за следващото заседание	170

Председателъ Никола Логофетовъ: (Звъни) Г-да народни представители! Понеже има нужниятъ брой народни представители, обявявамъ заседанието за открито.

(Отсъствуватъ народнитъ представители: Александъръ Каранетровъ, Атанасъ Каишевъ, Гаврилъ Ленковъ, Георги Свиначевъ, Георги Михайловъ, Деню Георгиевъ, Дълчо Тодоровъ, Иванъ Батембергски, д-ръ Иванъ Вазовъ, Иванъ п. Константиновъ, Кирилъ Минковъ, Коста Божиловъ, Милети Начевъ, Обрешко Славовъ, Петко Димитровъ, Петъръ Грънчаровъ, д-ръ Петъръ Шишковъ, Спасъ Мариновъ и Цеко Вълчевъ)

Преди да почнемъ ежедневната си работа, имамъ да ви направя едно скръбно съобщение. (Става правъ)

Починалъ е нощесъ въ София (Всички народни представители ставатъ прави) народниятъ представителъ отъ първа Провадийска избирателна колегия Филипъ Рафаиловъ Филиповъ.

Роденъ е въ гр. Котелъ на 25 ноември 1885 г., а се преселилъ да живее въ гр. Провадия, където е билъ дълго време директоръ на акционерна банка „Плугъ“ и дългогодишенъ общественикъ.

Билъ е народенъ представителъ и въ XXIII-то обикновено Народно събрание, избранъ пакъ въ същата колегия.

Моля ви да почетемъ наметъта му съ ставане на крака и да кажемъ „Богъ да го прости“. (Всички народни представители ставатъ на крака и произнасятъ „Богъ да го прости!“)

Съобщавамъ още следното. Председателството е наредило да му се поднесе вѣнецъ, който е изпратенъ. Председателството е наредило да отиде първиятъ подпредседателъ г-нъ Захариевъ въ болницата и да изкаже лично съболезнованията на Народното събрание на близкитъ му. Наредено е народниятъ представителъ г-нъ Деню Тодоровъ да придружава тѣлнитъ останки отъ София до Провадия и да вземе участие въ погребението, като представителъ на Народното събрание.

Минаваме по-нататъкъ. Имамъ да направя следнитъ съобщения.

Разрешитъ съмъ отпуски:
на народния представителъ г-нъ Кирилъ Минковъ — 1
денъ;
на народния представителъ г-нъ Спасъ Мариновъ — 1
денъ;
на народния представителъ г-нъ Иванъ п. Константиновъ — 1 денъ;
на народния представителъ г-нъ Петъръ Грънчаровъ — 1 денъ;

на народния представителъ г-нъ Гаврилъ Ленковъ — 2 дена;
на народния представителъ г-нъ Иванъ Батембергски — 1 денъ;
на народния представителъ г-нъ Милети Начевъ — 2 дена;
на народния представителъ г-нъ Димитъръ Марчевъ — 3 дни;
на народния представителъ г-нъ Цеко Д. Вълчевъ — 4 дни;
на народния представителъ г-нъ Обрешко Обрешковъ — 4 дни;
на народния представителъ г-нъ Атанасъ Каишевъ — 6 дни и
на народния представителъ г-нъ д-ръ Иванъ Вазовъ — 2 дена, по болестъ.

Постъпило е питание отъ плевенския народенъ представителъ г-нъ Игнатъ Хайдудовъ до г-нъ министра на търговията, относително вземанията на лозаро-производителитъ отъ 15 фирми износители, на обща сума 1.200.000 л., незаплатени.

Ще се изпрати на г-нъ министра за отговоръ.

Постъпило е питание отъ народния представителъ г-нъ Лазаръ Мариновъ Поповъ до г-нъ министра на външнитъ работи и на изповѣданията относително имотитъ на изселницитъ българи отъ Мала-Азия.

Ще се изпрати на г-нъ министра за отговоръ.

Минаваме на първа точка отъ дневния редъ:

Първо четене проектоотговора на тронното слово.

Моля г-нъ докладчика да прочете проектоотговора на тронното слово.

Докладчикъ Сотиръ Яневъ: (Отъ трибуната) Г-да народни представители! Комисията по отговора на тронното слово ви предлага следния проектъ за отговоръ на тронната речъ. (Чете)

„Ваше Величество,

Народнитъ представители посрѣщатъ съ искрено задоволство изразената отъ Ваше Величество радостъ, че ги вжждате събрани въ свещената сграда на Народното събрание, и съ топла сърдечностъ посрѣщатъ приветствието, което имъ отправяте по случай откриването на първата редовна сесия на XXV-то обикновено Народно събрание.

Ваше Величество,

След разпушането на XXIV-то обикновено Народно събрание, народното представителство е щастливо да отбележи, че XXV-то обикновено Народно събрание се свиква въ предвидения въ конституцията срок, след като се направи ново допитване до народа върху водената досега политика.

Тази искрена политика на народно единение, на мир и неутралитет, намъри въ всички сръди на народа дълбоко признание и одобрение.

Народните представители сж върни изразители на тази желана от народа политика и сж особено доволни, че България въ тия сждбоносни дни неотклонно ще следва ясно определения път, мъдро посоченъ отъ Ваше Величество, въ съгласие съ тежнежиата на народа и съ интереситъ на страната.

Ваше Величество,

Признанието, което следваната досега искрена политика на мир и неутралитетъ намира навредъ, изтъква съ задоволство и успокоение народните представители и българския народъ, чийто желания и интереси посочватъ ясно насоката на външната ни политика въ тия сждбоносни времена. Народните представители се радватъ, че нашитъ сръдечни отношения съ братска Югославия и приятелска Турция се въдхновяватъ отъ съществуващитъ договори, и че и съ другитъ свои съседи България се стреми да поддържа отношения на все по-голъмо взаимно доверие и искрено разбирателство. Народното представителство ще подкрепи и занаяредъ усилията на правителството да поддържа и развива най-добри отношения съ всички останали голъми и малки държави, съ благородната целъ страната ни да има само приятели, за да могатъ интереситъ и да бждатъ справедливо зачетени. Духътъ на миролюбие, който, като ръководи нашата политика, осигурява спокойствието на страната и дава благотворни резултати въ всички области на нашия общественъ и държавенъ животъ, изхожда отъ дълбинитъ на народната душа, и ще намъри чръзната подкрепа на народното представителство.

Ваше Величество,

Народното представителство е особено доволно, че чрезъ досега следваната политика по пътя на разумни икономии и главно чрезъ навременни и целесъобразни законодателни мъроприятия се заздравиха финанситъ на страната и се даде напълно уравновесенъ държавенъ бюджетъ.

То посръща съ задоволство непрестаннитъ усилия за стопанското додигане на страната и заявява, че ще приобщи всичкитъ си сили, за да се подобри цълостнитъ народенъ поминъкъ, въ основата на който стои благосъстоянието на българското село.

Сключенитъ международни стопански спогодби народното представителство одобрява и намира, че тѣ ще дадатъ новъ тласъкъ на нашето производство и ще засилятъ нашата вътрешна и външна търговия.

Ваше Величество,

Народното представителство, изразявайки волята на народа, съ задоволство подчертава стабилния правовъ редъ като основа за вътрешенъ миръ и спокойствие, тѣй необходими за общото преуспѣване на България.

Наредъ съ това народното представителство, като счита независимостта и сигурността на България за върховно благо на българската нация, решително одобрява всички положени грижи и предприети мърки за засилване на народната отбрана, които даватъ възможност на народа да гледа съ пълна въра и спокойствие на своето бъдеще, предъ вратитъ на което бди храбрата българска войска.

Ваше Величество,

Народното представителство също така взема съ задоволство актъ отъ декларацията, че станалата правителствена промѣна отъ 15 февруарий 1940 г. не засѣга въ нищо вътрешната и външната политика на България. Въ името на тази политика, за преодоляване на всички затруднения, присъщи на преживяванитъ времена, правителството ще получи подкрепата на народното представителство, за да се продължи гражданното дѣло на България, въдхновявано отъ Вашата височайша мъдростъ.

Ваше Величество,

Народното представителство, изпълнено повече отъ всѣкога съ дълбокото съзнание за дългъ къмъ Родината, ще разгледа и одобри законодателнитъ мъроприятия, които иматъ за целъ да осигурятъ спокойното творчество

на народа и засилятъ всестранныя напредѣкъ и сигурността на страната. Къмъ изпълнението на нашия граждански и политически дългъ ние, народните представители, пристѣпваме съ дълбоко чувство на отговорност, имайки предъ видъ върховнитъ интереси на Родината, за да оправдаемъ надеждитъ, които Ваше Величество и народътъ ни възлагатъ.

Да живѣе Негово Величество Царьтъ!

Да живѣе Нейно Величество Царицата!

Да живѣе Негово Царско Височество Престолонаследникътъ Князь Симеонъ Търновски!

Да живѣе България!

(Предължителни ръкоплѣскания)

Председателъ Никола Логофетовъ: Г-да народни представители! Преди да дамъ думата на първия ораторъ по отговора на тронното слово, азъ си позволявамъ да направя едно предупреждение. Моля г-да ораторитъ да произгясатъ речитъ си въ сбита форма, за да може тази вечеръ да дадемъ възможностъ да се изкажатъ поне чегирма души. Второ, моля г-да народнитъ представители, които слушатъ, да не апострофиратъ, да не създаватъ възбуждение, за да може по единъ приличенъ и почтенъ начинъ да свършимъ съ отговора на тронното слово. Трето, моля г-да ораторитъ да се съобразяватъ съ чл. 17 отъ правилника, съгласно който имъ се дава само единъ часъ да говорятъ.

Има думата народниятъ представителъ г-нъ Иванъ Русевъ.

Иванъ А. Русевъ: (Отъ трибуната) Г-да народни представители! Днешното наше Народно събрание е резултатъ на едно допитване до народа, допитване, извършено всръдъ едно тежко международно положение, и то ще развива своята дейностъ при същото международно състояние на работитъ. Състоянието на международнитъ отношения е твърде опасно. Велики сили воюватъ. Надъ 20 милиона граждани отъ тия народи, които воюватъ, взети отъ най-здравата и производителна частъ на тѣхното население, сж свикани подъ знамената, въоръжени, готови взаимно да разрушаватъ блага, създадени чрезъ трудъ отъ редица поколения. Европа е пламнала. Езицитъ на пламъцитъ обикалятъ и чужди стрѣхи съ целъ да ги привлѣкатъ къмъ войната. Свѣтътъ е настрѣхналъ, защото не се знае утрешниятъ день какъвъ ще бжде, не се знае какъ събитията ще се развиятъ. А малкитъ държави сж изплашени, защото фактътъ е предъ тѣхнитъ очи: въ едно късо време нѣколко държави изчезнаха. Всички народи чувствуватъ войната. Натрупани блага чезнатъ. И ние, които сме далечъ още отъ войната, вече чувствуваме, че се воюва. Неизвестенъ е утрешниятъ день, защото както въ политиката, така и въ военнитъ действия логика нѣма. Воюва се за голѣми интереси: кой да владѣе свѣтовнитъ блага, кой да има свѣтовното могѣщество.

Ето всрѣдъ какъвъ международенъ животъ стана допитването. Допитването до арбитъра — народътъ — е и право, и дългъ на властта, на правителството. Допитването може да стане, било при едно разногласие между правителството и Народното събрание, било даже когато нѣма подобно разногласие. Но когато се появяватъ извънредно важни международни събития, правителството може да прибѣгне до разтурването на едно Събрание, за да провери волята на народа, за да провери себе си. Това е и право, това е и дългъ, защото Народното събрание не е народътъ. То може да е и власт, но не е властта, както и представлява народа, но не е народътъ. Допитването е една проява на истински демократизъмъ.

Но нѣкон щъ кажатъ: съ това може да се злоупотрѣблява. Съ всичко, г-да, на свѣта може да се злоупотрѣблява. Какъвъ може да бжде страхътъ, че ще се злоупотрѣблява? Народните представители никога не желаятъ Народнитъ събрания да се разтурватъ. Правителството да злоупотрѣблява — малка е въроятността, защото никое правителство никога не би желало да произвежда въобще избори. Произвеждането на изборитъ не дава нито удоволствие, нито спокойствие на едно правителство. Второ, правителството не може да знае какъвъ ще бжде резултатътъ отъ едни избори. Даже да дойдатъ сжщитъ народни представители, даже сжщото обществено мнение да се прояви въ новото Народно събрание, все пакъ ще има огорчени хора, които не е желателно за никое правителство. А може да дойдатъ други народни представители, които да не поддържатъ политиката на правителството. А разпушане следъ разпушане носи опасности. Ето защо азъ съвсемъ не се боя, че се злоупотрѣблява отъ това, че правителството има и правото, и дълга да разпусне едно Народно събрание, даже съ единствената целъ да провери себе си, когато важни меж-

дународни събития се появяват. А какво по-важно международно събитие от това, че през време на миналото Народно събрание Европа пламна, свѣтътъ настрѣхна и малкиятъ държави се изплашиха?

Допитването е единъ сериозенъ въпросъ. Позволете ми да направя едно малко отклонение. Въ Франция правителството нѣма право да разпуска Народното събрание безъ съгласието на Сената. Отъ видни държавници се смѣта, че това е единъ конституционенъ недостатѣкъ тамъ. Отъ много държавници се иска да се отнеме правото на Сената да дава съгласието или несъгласието си за разтурване на Събраниято. И странно: навремето, когато въ французката конституция се внася задължението да се пита Сенатътъ, който въ това време въ половината си съставъ е назначаеми, предложението за това е било направено отъ тогавашния председател на републиката Макъ Махонъ, по негова инициатива, съ цель да се улесни разтурянето на Събраниято, като председателътъ на републиката, върховната власть се скрие задъ съгласието на Сената. Но въ последствие, когато Сенатътъ става избираеми, тъй както и Народното събрание, вмѣсто да се улесни разтурянето, то се затруднява. И днесъ тамъ има сериозно мнение, председателътъ на републиката да има право да разтуря Събраниято, за да има редомъ съ устойчивостта на Народното събрание една необходима устойчивостъ и на правителството, каквато тамъ се смѣта, че я нѣма и липсата на която сѣщо така тамъ смѣтатъ, че не е полезна въобще за управлението на страната.

Смѣтамъ, че тронното слово твърде умѣстно споменава, какво допитването е било необходимо и полезно за случая.

При така усложненото състояние на международните работи, виждаме, че почти всички невоюващи държави обявиха неутралитетъ. Нѣкои обявиха, че тѣ просто не воюватъ, не че сѣ неутрални. Въ всѣки случай, болшинството се обявиха за миръ и неутралитетъ. Правителството наше сѣщо заяви миръ и неутралитетъ. Това отговаря на интереситъ на народа. Ние всички, които агитирахме презъ време на изборитъ, можеме да отбележимъ, че народътъ въ всички събрания поглѣщаше съ най-голямъ съгласие твърдението на кандидатитъ, че тѣ сѣ за миръ и неутралитетъ. И тронното слово свидетелствува за възприетата и по подсъзнание, и по разумъ отъ цѣлия народъ политика на миръ и неутралитетъ. Въ тронното слово се казва: „Съ дълбоко задоволство виждаме, че следваната досега искрена политика на миръ и неутралитетъ намира навредъ заслужено признание“, както и „че България ще върви неотклонно по този ясно опредѣленъ пътъ, който въ тия сѣдобоисни времена отговаря на желанията на народа и на интереситъ на страната“. Действително, въ името на мира и неутралитета, и народъ, и народно представителство и правителство сѣ, безспорно, обединени.

Неутралитетътъ, обаче, самъ по себе си, не може да бѣде цель. Съ обявяването му, естествено, не се изчерпва политиката на правителството. Едновременно съ неутралитета — разбираме коректенъ, лояленъ, искренъ, честенъ неутралитетъ, така както особено подобава на една малка държава, капиталътъ на която сѣ именно тия добродетели на политиката: искреностъ, лоялностъ, честностъ — едновременно съ такъвъ неутралитетъ, азъ съмъ увѣренъ, че правителството развива една голямъ бдителностъ, не лебине, една голямъ бдителностъ върху развитието на събитията, които вървятъ като на екрана на едно кино, за да не пропусне нито единъ моментъ, нито единъ случай, въ който ще може да защити или извоюва интереситъ на страната. Пропустнатитъ случай не се връщатъ, грѣшкитъ всѣкога се плащатъ жестоко.

Едновременно съ тази бдителностъ, смѣтамъ, че правителството, сѣщо така и ние, всички народни представители въ този случай, ще се постареемъ да развиваме всичкитъ сили на страната, за да бѣде тя всѣки день все по-силна, защото само силата, безспорно, най-много може да защити и запази обявения неутралитетъ и миръ на страната. Какво е това сила? Съвокупностъ отъ много данни, които обуславятъ силата на една страна: стопанска сила и финансова сила, и политически престижъ, и политическо приятелство, и войска, и единение на народа и т. н. и т. н.

Съ такъвъ единъ честенъ, съ такъвъ единъ неутралитетъ искренъ, съ цѣлата своя лоялна политика, правителството, не ще съмнение, ще спечели политическо приятелство и ще издигне политическия престижъ на страната. Да имаме голямъ политическо приятелство и политическия престижъ, капиталъ, който правителството ще използва твърде добре рано или късно, когато, като се свърши войната, ще се ликвидиратъ нейнитъ послѣдствия. Нашитъ искания могатъ да бѣдатъ много справедливи, правдата може да бѣде на нашата страна, но безъ политическо приятелство мѣчно се спечелва справедливостъ и правда.

Ето защо азъ не се съмнявамъ и съмъ увѣденъ отъ онова, което става досега, че правителството съ цѣлата своя външна политика преслѣдва да печели приятелство, да печели политическия престижъ, и разбираамъ онова, което тронното слово отбелязва: „за да има България само приятели и нейнитъ интереси да бѣдатъ справедливо зачетени“.

Азъ моля, г-да, да не бѣда разбранъ, че като така усърдно говоря за миръ и неутралитетъ, азъ проповѣдвамъ нѣкакво поражение. Българскиятъ народъ има основание да твърди, че той е единъ доблестенъ народъ, че той е единъ рицарски народъ, защото никога не е поглѣждалъ чуждото, за да го вземе. Той е единъ народъ юначенъ поради факта, че всички, които воюваха съ насъ, едногласно го признаватъ.

Е добре, г-да, единъ такъвъ народъ не може да бѣде пораженски, и азъ не проповѣдвамъ поражение. Неутралитетътъ е усвоенъ по мъдростъ, защото разбираме, че интереситъ на България искатъ миръ и спокойствие.

Ние развиваме една похвална добросѣдска политика: да обяснимъ и да ни разбератъ нашитъ сѣседи, че ние се възхищаваме отъ най-добри сѣдески отношения съ тѣхъ. Миналото дава основание да искаме да бѣдемъ вървани. Въ традицията на българския народъ е да иска да живѣе добросѣдски. Фактъ неоспоримъ е, че още въ времето на робството българи проливаха кръвъ за свободата на своитъ сѣседи. Досега не сме дали никому право да помисли, че ние можеме да хитруваме. Не е свойството на единъ доблестенъ народъ да хитрува. И днесъ ние сме за едни най-искрени, мирни, добросѣдски отношения, но разбира се, съ едно естествено желание: взаимно зачитане на правата, взаимно зачитане на достоинството, което ще обезпечи миръ на Балканитъ, благодѣствие въ всички сѣседи на Балканитъ. (Рѣкоплѣскания) Мене извъредно много ме радва фактътъ, че между насъ и Югославия има пактъ за вѣчно приятелство. Азъ съ радостъ виждамъ какъ между дветъ страни при разни срещи има излияния на добри, братски чувства. Но позволете ми да пожелая, щото въ този хубавъ пактъ да се намѣри едно дѣлово съдържание, да видимъ дѣлата, че отговарятъ на тѣзи всеобщи желания за добъръ животъ между два братски народа, каквито сме ние и югославитъ.

Съ Турция сѣщо така желяемъ мирни добросѣдски отношения и бихме желяли по нашата граница никога да не се появяватъ малки или голѣми, нѣкакви черни облаци, които могатъ да ни хвърлятъ въ недоумение. Защо сѣ тѣ? Кому сѣ тѣ нужни при факта на нашето искрено приятелство съ Турция?

Румѣния. Сѣщо така като виждамъ преводи отъ румѣнския печатъ въ нашия за добри чувства, които се зараждатъ въ Румѣния, мене ме радва. Дано това да бѣде начало на единъ искренъ добросѣдски животъ между насъ и Румѣния. Дано и тукъ последватъ дѣла, за да се радваме на отношения добросѣдски, каквито прилича между насъ и Румѣния да бѣдатъ.

Сѣщо бихъ казалъ и за нашата южна сѣседка, Гърция. Искреностъ, може би, тамъ е нужна.

Така, при единъ такъвъ неутралитетъ, при едни такива добросѣдски отношения, има ли нужда да говоря, че ние трѣбва да търсимъ приятелството и на ония, които не сѣ наши сѣседи — великитъ сили отъ едната или отъ другата страна? Ние трѣбва да се помѣчимъ да изгразма това време, което днесъ изживяваме, съ по-малко страдания за България и преизпълнени отъ надеждата, че нашитъ справедливи искания ще намѣрятъ своето разрешение. И дано следъ тази война се заживѣе действително въ единъ дълъгъ миръ, който ще даде благодѣствие и спокойствие на следващитъ поколения.

Не зная дали трѣбва да говоря за войската, за силата на страната. Тя е щитътъ, подъ който стои независимостта и свободата на страната. Тя е стѣбътъ, въ който се държи съществуването на страната. Ние всички, безъ изключение, сме влюбени въ нашата войска, въ която навѣзватъ цѣлятъ въорѣженъ народъ не знае друго, освенъ победи. Нашата армия искаме да бѣде засилвана, за да запази все повече мира и неутралитета.

Тронното слово хубаво отбелязва за армията: „пложиха се грижи и се предприеха рѣдика мѣрки за засилване народната отбрана, които даватъ възможностъ да се гледа съ по-голямъ спокойствие на бѣдешето“ — точно това, което всички ние искаме.

Азъ бихъ молилъ г-нъ военния министъръ да продължи своята дейностъ, за да може днешната армия да отговаря на днешната численостъ на населението въ държавата, като се има предвидъ числеността, която имаше въ навечерие на Балканската война.

Срѣдства — нужни сѣ срѣдства! Но кой народъ се въорѣжава съ излишни срѣдства? Военниятъ министъръ

постоянно ще иска, а финансовият министър ще намира средства. Въ всички времена, въ всички кабинети финансовите министри са най-лошите, защото не дават, когато нямат. А трябва да дават. Но тѣ имат тая добродетел, че когато тѣ, като своите другари, са изпълнени съ сжичитѣ родолюбиви чувства, съ сжичитѣ държавнически разбирания, имат способността да намират средства и тагава, когато ги нѣмат. И азъ съмъ убеденъ, че нашиятъ уважаванъ финансовъ министъръ именно ще бѣде той, който ще намѣри средствата, защото съзнава, че трѣбва да ги намѣри. Правителството, следователно, ще намѣри средства и за войската, и за стопанството, и за финансите и т. н. То ще изпълни своя дългъ.

Но има и другъ единъ дългъ — единението. То е нашиятъ дългъ тукъ, въ Народното събрание и въ народа. Днесъ единението е една първостепенна необходимостъ. Да въдворимъ вътрешно спокойствие! Но това не е лека работа. Може би тя е най-мѣлната. Съмъ убеденъ, че тя е най-мѣлната. Миналото е наслоило твърде много взаимни огорчения, твърде много оскърбления, ако щете, даже и ненавистъ. Но ако действително се възхищаваме отъ това да изпълнимъ своя дългъ; ако предъ насъ стои България, азъ мисля, че ние трѣбва да намѣримъ въ себе си волята да победимъ това, което миналото е наслоило, да си дадемъ рѣка за рѣка въ името на голѣмитѣ интереси.

Азъ не говоря, че ние трѣбва всичко да забравимъ. Това не е присмѣто на човѣшката природа — да забравяме всичко. Но все пакъ трѣбва да поискаме отъ насъ да можемъ да жертвуваме нѣщо, напримеръ частъ отъ нашиятѣ амбиции, отъ нашиятѣ честолюбия, да се помиримъ съ това, че не всичко върви точно така, както азъ искамъ или както ние искаме, защото времената са такива.

Нѣкои ще кажатъ: ние не воюваме! Ние не воюваме, но сме съседни на войната. Ние прекарваме горе-долу едно такова състояние, като въ време на война, когато всѣки си свива знамената и всички си даватъ рѣка, за да се получи единение между народа и между народъ и правителство, за да се върви напредъ.

Вѣрно е, че това е мѣчно, защото покрай многото зложоби, които има българскиятъ народъ за всѣкакъвъ разцѣтъ, той има и своите недостатѣци. Та кой ли ги нѣма? Ние нѣмаме достатъчно обществена дисциплина, ние нѣмаме достатъчно съзнателна самодисциплина. Доста ще срещнете ината, самовлюбеността, егоизма, кариеризма. Достатъчно е нѣкой да види малко внимание около себе си, достатъчно е да види малко уважение около себе си, за да има слабостта да се самозабрава и да почва да туря своите собитни интереси надъ всичко друго.

Лѣкътъ на това е, г-да, много продължителенъ — времето ще излѣкува тия недѣзи, възпитанието ще ни излѣкува. Миналите наши страдания, които прекарахме презъ време на нещастните войни и следъ войнитѣ, ни накараха да възмѣжеемъ. Но, не дай Богъ, нови страдания и нови борби са цель за ново възмѣжаване! Все пакъ азъ си позволявамъ да моля, да зова всички да си дадемъ рѣка, като победимъ онова, което ни дражи вътре, за да получимъ онова примирение, онова единение, нужно за времето, което преживяваме, за да върви страната напредъ, за да й дадемъ по-голѣмъ престижъ предъ външния свѣтъ и едно вътрешно спокойствие у насъ.

Азъ казвамъ, че може всичко да не върви, както всѣки желае да върви. Може да не мислимъ всички еднакво. Та не можемъ да накараме хората да мислятъ всички еднакво. Можемъ да накараме хиляди хора да вървятъ, въ единъ кракъ, но не можемъ да накараме всички хора да мислятъ еднакво. Доброто не е статично, доброто не е замръзнало. Никой не може да мисли, че днешното е последна дума на доброто и че по-добро отъ това нѣма. Днешното не е последна дума на доброто. Доброто е въ хода къмъ съвършенството. Достатъчно е да отбележимъ, че днешниятъ день е по-добъръ отъ вчерашния и че е мотивирана надеждата, че утрешниятъ день ще бѣде по-добъръ отъ днешния. И ако това е така, за мене доброто е налице. Тогава ще имаме и по-голѣма устойчивостъ, и по-голѣма последователностъ въ политиката на страната.

Мене ме радва, че тронното слово отбелязва какво политиката е неизмѣнна; че въпреки факта на промѣна въ правителството, то е продължение на вчерашното. За мене това свидетелствува, че ще има една последователностъ, която е така необходима и за предъ външния свѣтъ, и за вътре въ страната.

Каго искамъ да завърша съ тия нѣколко думи досежно политиката, по предимство външната, азъ бихъ молилъ правителството и особено министра на външнитѣ работи да бѣде така добъръ да изучи следното: ще бѣде добре,

ако къмъ Министерството на външнитѣ работи бѣде образуванъ единъ центъръ, въ който да бѣдатъ привлѣчени и външни хора. Да се създаде, така да се каже, единъ центъръ за пропаганда, който да има задължението постоянно да проповѣдва нашиятѣ справедливи права предъ външния свѣтъ, предъ велики и малки сили, да печели всеобщото обществено мнение. Това е една голѣма необходимостъ. Струва ми се нѣкъде дирекции и министерства даже образуватъ за тая цель. Отъ друга страна сжичиятъ този центъръ да има възможността да следи всичко онова, което се пише за насъ въ чуждия печатъ и ако това вреди на нашиятѣ интереси, бързо да го опровергава. Това не е мѣчна работа за насъ, защото нѣмаме нужда да фалшифицираме ни данини, ни история, ни нищо, което е извъ областта на миналото.

Второ — да се образува една политическа библиотека. Азъ мисля, че ще бѣда правъ, ако отбележа, че едва ли на друго мѣсто отборътъ на единъ народъ, интелегенцията, е толкова несведущъ за политическа история на своя народъ, колкото нашата интелегенция. Оставямъ настрана първото царство, оставямъ настрана второто царство; ако искате даже и турското робство; да вземемъ отъ надвечерие на нашето освобождение, отъ времето на възраждането, отъ освобождението до днесъ. Станаха голѣми събития въ политическия животъ, които дадоха на своето време единъ или другъ завои на политическото развитие на страната. Г-да! Струва ми се — за съжаление е фактъ — че една голѣма частъ отъ нашия отборъ не може да се ориентира въ събитията; не може да разбере, защо така са станали — какво участие са взели интереситѣ на великите сили; какъ тѣзи интереси са се проявили; какво участие са взели интереситѣ на нашиятѣ съседи; какъ тѣ са се проявили; какво ние сме направили за защитата на нашиятѣ интереси и т. н. Такава една библиотека, обогатена съ съчинения, преведени на добъръ български езикъ, съ социално, политическо, държавническо и прочее съдържание, мемоари, спомени на хора, които са вършили политика въ чуждите страни, ще спомогне твърде много, щото ние да можемъ да свикнемъ да гледаме истината такава, каквато е тя — право въ очитѣ, да можемъ да си изработимъ способностъ да ценимъ онова, което става днесъ и да предвиждаме, доколкото е възможно, онова, което ще стане утре. Струва правителството да похарчи малко средства, за да поддържа такава една библиотека, както е поддържало юридическа, икономическа библиотека и т. н.

Говоримъ за миръ и неутралитетъ. Ние имаме особени наши причини, български, независимо отъ войната, които ни каратъ да искаме единъ продължителенъ миренъ животъ. Българскиятъ народъ е беденъ; българската държава е бедна. Достатъчно е да посочимъ на бюджета на държавата въ 1812 г., въ надвечерие на балканската война, и на днешния. Въ 1912 г., при население 4.300.000 души, имаме единъ бюджетъ отъ 380—400 милиона лева, или днешни пари около 12—13 милиона лева. Днесъ, при едно население съ 2 милиона повече, при едно население отъ 6.200.000 — 6.300.000 души, би трѣбвало да имаме единъ бюджетъ къмъ 15—16—17 и повече милиарда лева. А имаме ли го? Днесъ бюджетътъ на държавата е около 7 милиарда лева. Ето въ единъ фактъ за бедността на държавата ни, за бедността на народа ни. Нашата бедностъ е бележита. Нашата представа за богатство и за бедностъ съвършено не е она, която иматъ въ Западна Европа за бедностъ и богатство. Ние не удовлетворяваме много наши материални нужди, ние не удовлетворяваме много наши културни изисквания. Онова, което ние харчимъ за строежи — държавни и общински — и онова, което харчимъ за удовлетворение на нашиятѣ лични изисквания, азъ бихъ могълъ да го нарека, съ мостри, образци само отъ удовлетворяване на нужди. Защото ние сме далечъ да имаме онова, което трѣбва да има съвременниятъ гражданинъ. Често пъти ще чуемъ: „Българинътъ и така може, и инакъ може“. Бихъ желалъ тая истина да изчезне. Тя е обидна. Азъ бихъ желалъ българинътъ да не може да казва: „Азъ и така мога, и инакъ мога“. Той трѣбва да може така, както трѣбва да живѣе единъ съвремененъ гражданинъ, който удовлетворява и материални потребности, и културни потребности. Да чувствува, че той живѣе днесъ, въ днешното време. Нѣма защо да криемъ, има недосяждане въ нѣкои сѣди отъ нашия народъ; има недосяждане и въ нѣкои сѣди отъ нашия отборъ. Има изграждане, г-да. Азъ бихъ ви молилъ да погледнете нѣкой път, когато вървятъ по улицата въ строй ученици, било отъ отдѣленията, било отъ прогимназията, било отъ гимназията, момчетата и момичетата, да се взрете въ тѣхъ, за да видите, че рѣдко ще намѣрите измѣжду тѣхъ охранено дете. Азъ съмъ чувалъ отъ лѣкари и отъ учители да казватъ, че много отъ ученицитѣ, които идватъ въ

училищата, не закусват сутрин. Чувал съм да се говори за недъзи страхотни върху нашето младо поколение; резултат не толкова на липса, може би на достатъчна просвета, колкото на липса на средства за задоволяване и най-необходимите изисквания за един живот. Раждаемостта намалява страхотно; детската смъртност се шири повече, отколкото в други страни. Ако не се вземат героични и бързи мерки да се спре това зло, страхът ме е да кажа, че може би след десетина години българският народ от 6 милиона ще остане 3—4 милиона! Това е въпрос първостепенен за утрешния ден на нашия народ. И аз моля правителството бързо да се заеме с този въпрос, да се направи каквото може, за да спасим българския народ от намаляване, от изграждане. Народните болести се ширят. Туберкулозата се шири, а ние нямаме достатъчно санаториуми, ние нямаме достатъчно уредени болници. Всичко това е, поради липса на средства, а не поради липса на знание. Всички правителства си правили усилия, и днешното ги прави. Но липсват средства. За това ни трябва мир, за да може стопанското благоденствие на страната да израсте; трябва ни продължителен мир, за да дадат резултат всички ония мерки, които правителството взема за стопанското повдигане на страната. Аз виждам как днес всички говорят по стопански въпроси; дори и вестници и списания, задачата на които е свършено друга, пишат по стопанските въпроси. Говорят и на събрания, и навсякъде по стопански въпроси. Разрешаването на тези въпроси иска време. За нас това време е нужно, защото каквито и проповеди да вършим, без да имаме средствата да ги осъществим, ние не ще можем да получим ония резултати, които преследваме. Парата е най-големият ум в всяко отношение. И аз ида да отбележа с прискърбие, че винаги досега бюджетът на Дирекцията на народното здраве, сравнително всички други бюджети, е бил един мизерен бюджет. Дано тази година видим един бюджет на народното здраве увеличен колкото се може повече.

За постигането на стопанското ни благоденствие е нужно да се вложат и знание, и умение, и воля. И ако сме нужни героични усилия и воли, трябва да се намърят, и ще се намърят, за да се тръгне по пътя, който всеки ден ще увеличава богатството на страната.

И триното слово казва: „Непрестанни усилия за стопанското повдигане на страната“ — разбирам, на всички граждани в страната. Резултатът ще бъде бавен, естествено. Но, от друга страна, имаме пък всички условия за стопанско благоденствие. Бог е надарил нашата страна с чудно хубава почва, климат, слънце, гори, вода, с която можем да оросим всички места, които трябва да се оросят, защото има възможност да се оросят. Ще отводим там, където трябва; ще почнем да работим по най-модерен начин, ще прибъгнем към една съвременна обработка на почвата; ние имаме всички условия за едно стопанско благоденствие. Аз бих помолил, обаче, правителството, особено министрите, които завеждат стопанските министерства, да помислят, дали не ще бъде добре да се изработи един стопански план за 3—5 години. Зная, че има хора, които ще бъдат против един такъв план. Но аз не говоря за изработване на един стопански план, който безусловно, точно в всяка негова буква да бъде прилаган. Стопанските въпроси са много сложни, тъй не се подават така лесно на точно определени правила за една редица години напред. Този план ще търпи поправки през времето, когато се прилага, но той ще запази генералните линии и ще създаде, може би, една последователност, необходима в всички стопански мероприятия.

Освен това, аз бих посъветвал да се създаде един държавен стопански съвет. Зная, че и за него има противници, които ще кажат: ето той не е дал навсякъде добър резултат. Напримър, в Германия, преди Хитлер, държавният съвет не е дал добри резултати. Дори са го усмивали като са го нарекли гараж, в който отиват автомобили за поправка, поправка от която никой не се интересува; в Франция държавният съвет също така не се е проявил и на присмех за него казват, че са му дали, от нямане какво да върши, да изучи календарния въпрос. За мене, обаче, това са аргументи. Едно учреждение може да даде добри резултати, когато то е добре организирано, когато му е подбран добре съставът, когато му е поставена ясно задачата. Ако съветът не бъде многоутолен, ако в неговия състав влезат само ония, които и сега се занимават с стопански въпроси по служебен или полуслужебен дълг, като председатели на търговско-индустриални, занаятчийски и др. камари, и най-много един-двама стопановеди отвън.

Ако той няма един състав повече от 25—30 души, ако му се дадат стопански задачи, ако се създаде задължение за правителството, всички свои проекто-законови от стопански характер да ги внася в този съвет и да взема неговото мнение, което няма да бъде задължително, но ще тежи като мнение, аз мисля, че такъв един стопански съвет в България може да бъде полезен, най-малко той ще съгласува стопанските разбирания и стопанската дейност на ония места и учреждения, които се занимават с стопански задачи.

Голѳа е редицата от стопански задачи, които трябва да се разрешат. Аз няма да ги изреждам, защото не могат да се изредят — земеделие, търговия, индустрия, труд, капитал, съобщения и пр. и пр. — не могат да се изчерпят.

Тези стопански въпроси, г-да, обаче, днес се преплитат върху много с социалните въпроси. Всички стопански въпроси днес трябва да се разрешават върху почвата, върху разбирането и схващането на социалната правда, на обществената солидарност, а то значи да се преследва едно социално равенство, то значи да се стареем да внесем радост в всички семейства, в всяка къща; то значи и онова семейство, и ония граждани, които заема и най-ниското стъпало обществено да има възможност да живее в едно скромно хигиенично жилище, да живее върху чистота, да запази своето здраве, защото това здраве не принадлежи само на него, то принадлежи на обществото, то е обществен и държавен капитал. Това, обаче, ще стане, когато започнем да гледаме на държавата днес като на едно общежитие, а на народа като на едно голѳо семейство, което покрай личните интереси има и общи интереси.

Идеята за социална правда, за социално равенство е, както знаете, резултат от историческото развитие, след Французката революция, на свободата, която тогава възкръсна, която залъ свѳта и която в стопанството стана една неограничена стопанска свобода, която за изненада даде робство на работническото. Яви се след това марксизмът, който поиска да излъкува тоя недъг, робството на работническото, но той отиде пък в другата крайност — да замѳни робството на работническото с робството на всички класи, като ограничи всякаква свобода, за да дойдем днес към идеята за социална правда, която иска примирение на личното достоинство, на личните интереси с общия интерес, с интереса на цялата страна, т. е. на голѳото семейство. Както в едно семейство недъгавият, който не може да работи, живее за сметка на другите членове от семейството, така и в общежитието, в държавата трябва недъгавият, неспособният за работа и безработният, не поради мързеля, а поради нямане възможност обществото да му даде работа, да живее за сметка на цялото общежитие. Държавата трябва да намѳри възможност да даде работа на всички и в никакъв случай да не дава подаяния, да не дава помощи без изработена работа, защото подаянието унижава, разваща. У нас няма прѳчки да не се върви по този път. И аз с радост отбелязвам, че ние вървим по този път. Ние имаме едно достатъчно обширно социално законодателство, а и всеки ден промишляваме върху него. По този начин ние ще избѳгнем всякакви сътресения и революции, които не стават по заповѳд, по порѳчка, но и не се потушават сѳ сила окончателно. Ние трябва да предупредим всякакви сътресения в страната, а ще ги предупредим именно по този начин. Ние нямаме нито ѳкаква стара родова аристокрация, нито Бог знае какви богати сѳди, които ще могат да се опрат на една подобна политика. Няма нужда, както на други места се стремят, социалната правда да се налага с диктатура. Налага се тя и при демократическия строй, при съзнателната самодисциплинирана демокрация, така както с нашето социално законодателство тя се налага. Аз бих желал само да има една оповестена социална идеология, от която логически да произлизат всички закони, всички разпорѳждения в тоя смисъл, идеология, усвоена от обществените сѳди и пренесена в разбиранията на цялия народ.

Ако държавата уподобим на едно общежитие, в което има един общ интерес, естествено иде въпросът за умѳността на държавната намѳа в стопанството. Едни искат стопанството да бъде управлявано, други искат да бъде командвано, трети искат да бъде направлявано и т. н. В всеки случай държавната власт в общежитието е върховна власт, тя е арбитърът и тя трябва да има задачата да премахне класовата борба и да я замѳни с едно съгласие, с една солидарност обществена.

Държавната намѣса въ стопанството е въпросъ твърде деликатенъ. Той мнозина съблазнява и много лесно е да дерайлира въ една лоша насока. Нѣма замръзнали догми, нито социални, нито стопански. Трѣбва да има усетъ, какво може въ дадена минута да се направи и какво не може, кѣде е предѣлътъ на държавната намѣса, преминаването презъ който е вече вредно. Не може нито закони, нито правилници да се създаватъ, точната буква на които да бѣде спазена и всѣки стопански и социаленъ въпросъ, който дойде за разрешение, да се намѣри къмъ кой параграфъ отива, и съ драсването на една резолюция да бѣде разрешенъ. Всѣки въпросъ трѣбва да се разрешава отдѣлно. Въ всѣки случай частниятъ починъ трѣбва да бѣде поддържанъ и поощряванъ. Той е най-важниятъ, за да може да се развие максимумъ стопанска дейностъ, защото той цели личната печалба, а нѣма по-голямъ потикъ за дейностъ отъ желанието да спечелишъ, да наредишъ своя животъ. Държавна намѣса не значи по начало да се създаватъ монополи, нито да одържавява стопанската дейностъ. Държавата по начало не бива да стопанисва. Азъ говоря по начало — изключения не може да нѣма. Когато върховнитѣ интереси на държавата изискватъ, естествено държавата ще стопанисва. Напр., вземете желѣзницитѣ, пощитѣ и телеграфитѣ, държавата ги стопанисва. Азъ бихъ молилъ само да се знае една слабостъ чиновническа, която трѣбва да бѣде спирана. Служителитѣ, чиновникътъ много лесно се съблазнява отъ желанието да бѣде полезенъ, да може всѣки въпросъ да одобри или да не одобри, да каже: разрешавамъ или не разрешавамъ и т. н. Съблазньта е голяма. Той желае все повече и повече да обсебва стопанската дейностъ, да я направлява и, безъ да усѣща, почва да я командува. Задачата на ония, които стоятъ начело на стопанскитѣ министерства, е да съдържатъ това безспорно добро желание на чиновникитѣ, които по силата на факта, че сѣдатъ на едно мѣсто, безъ да щатъ, се съблазняватъ, се увличатъ да разрешаватъ всичко, да одобряватъ или не одобряватъ всичко. Едно законодателство, логически свързано съ една оповестена идеология, ще се стреми да изгради единъ новъ свѣтъ върху социалната правда съ признатъ дългъ отъ всѣки къмъ всички. Слабитъ, г-да, не се нуждаятъ нито отъ снизходителностъ, нито отъ подаяние. Човѣшката свѣстъ не се мири съ неправдитѣ, въобще не сѣ нуждни нито успокоителни капки, нито утешителни прахове. Но азъ искамъ да бѣда добре разбранъ. Не съмъ излѣзълъ на това мѣсто да проповѣдвамъ нито лѣвичарство, нито дѣсничарство. Азъ искамъ да бѣда разбранъ, че говоря отъ чисто държавническо разбиране, родолюбиво разбиране, ако щете, човѣшко, християнско разбиране. Това ще обезпечи спокойствието на страната, нейното здраво развитие и ще ни даде едно родолюбие къмъ страната, не защото тя е наша, а защото ще имаме мотивъ да бждемъ родолюбиви и да жертвуваме живота си за страната.

Съ законъ ние можемъ да организираме свободата и равенството на страната. Съ законъ можемъ да създадемъ известни стопански наредби и т. н. Но нужно е всички тѣхъ мѣроприятия да се приематъ отъ широкитѣ народни сѣрди, бихъ казалъ, отъ народа като нѣщо, което така трѣбва да бѣде. Нужно е едно възпитание съвременно, което да създаде единъ социаленъ мирогледъ, да създаде социална свѣстъ, която да разбере и да възприеме онова ново, което иде. Но, за да се почувствуватъ резултатитѣ на възпитанието, трѣбва време. Съвокупността отъ мѣрки, произхождащи отъ различни мѣста, които се грижатъ за възпитанието на гражданина, трѣбва постепенно да ни даде единъ гражданинъ не само честенъ, но единъ гражданинъ социаленъ, единъ гражданинъ общественъ. Възпитанието почва отъ детството, отъ семейството, въ лицето на майката и съпругата. Тя е, която почва да възпитава детето. Тя трѣбва да го научи още отъ малко да обича, а не да завидва; да обича да прави добро, а не да внася въ гърдитѣ му злоба. Трѣбватъ мѣрки да се оградятъ семейството въ лицето на жената. Незаконнитѣ съжителства се ширятъ по градове и села. Много жени безъ нужда да издържатъ семейства пълнитѣ канцеларии. Нуждни сѣ мѣрки да се охранява името на жената, която е майка и съпруга. Тогава постепенно ще дойде братството — третото начало на французката революция, когато се получатъ всичкитѣ резултати на възпитанието. Още отъ самото начало въ семейството да се създадатъ родолюбии, човѣколюбии. Училището трѣбва да върши сѣщото. Не може учителътъ да бѣде безразличенъ къмъ изискванията на съвременното възпитание. Знае, че има учители, които, за да оградятъ себе си, казватъ: азъ нищо противно не правя. Не, учителътъ трѣбва да бѣде активенъ деецъ въ възпитанието, иначе той нѣма мѣсто въ училището. Тамъ се създава бж-дешниятъ гражданинъ, бж-дешната държава. Тамъ се про-

дължава възпитанието, дадено въ семейството. Следъ това иде възпитанието на извънучилищната младежъ.

Г-да! Отъ нѣколко години насамъ се заговорва за възпитанието на извънучилищната младежъ. Има вече нѣколко проекта. Нѣколко комисии е имало до сега, дойде и чужденецъ въ това отношение. Все пакъ ние още нѣмаме нарѣка закона, а нѣколко поколения вече израстнаха. Въ желанието да намѣримъ най-доброто, ние изпускаме доброто. Често шти по-доброто е врагъ на доброто. Азъ бихъ желалъ законътъ, какъвто да е, да излѣзе, а въ живота, като го прилагаме, ще го усвършенствуваме. Азъ моля нашия просвѣтенъ министъръ на народната просвѣта да ни занимае съ този законъ. Бихъ молилъ само, този законъ, както чувамъ, да не се изроди въ законъ за спорта. Желая този законъ да обхване масово младежта, да се загрижи, преди всичко, за нейното духовно възпитание, родолюбиво възпитание, тѣлесно възпитание. Азъ не желая спортисти, шампиони, не желая да ни радватъ, че нѣкъде въ "ритни-топката" сѣ победили Англия или Германия. Бихъ желалъ на тази младежъ да се даде родолюбиво възпитание.

Идвамъ до Църквата — вѣрата. Нѣма другъ по-голямъ неизчерпаемъ източникъ на нравственостъ, какъвто има въ нея. Да правимъ добри дѣла, да обичаме ближния си като себе си, който има две ризи да даде едната на ближния си; какъто дава едната рѣка, да не знае другата — каква по-голяма социална правда може да се проповѣдва отъ тѣзи нравствени начала и заповѣди на нашата християнска вѣра? И азъ се удивлявамъ, защо още въ нашето училище не се предвидятъ толкова часове по вѣроче-ние, колкото сѣ предвидени въ другитѣ държави. Надѣвамъ се, че при нашия днешенъ министъръ ще имаме тази радостъ, това щастие, да видимъ още въ първоначалното училище да бѣде застъпено нравственото учение, основано върху ония начала, които християнската вѣра ни дава. Ще си позволя като добро чадло на църквата да упрекна и Св. синодъ, който недостатъчно енергично се застъпва, за да се прокара едно подобно нравствено учение и възпитание на цѣлата младежъ.

Нуждно ли е да говоря и за войската, гдето действително се възпитаватъ българскитѣ граждани да слагатъ живота си предъ олтара на отечеството съ радостъ, че сѣ изпълнили своя дългъ? Ето, съвокупността на всичко това ще ни даде съ течение на времето оня гражданинъ, който ще разбере съвременната държава, ще бѣде съ социаленъ мирогледъ, който ще бѣде единъ родолюбецъ съ мотивирани чувства на родолюбие, ще бѣде човѣколюбецъ, ще бѣде нравственъ човѣкъ. Това не е нито дѣсничарство, нито лѣвичарство. Позволете да имамъ тази смѣлостъ да кажа, че това ще бѣде и държавническо, и родолюбиво, и човѣшко, и християнско.

Като заключение, позволете ми да нахвърля нѣколко мисли върху управлението. И тѣхъ, г-да народни представители, въ днешно време, както навсѣкжде, така и у насъ, властта, която бѣде просвѣтена, нравствена, родолюбива, силна съ знание, умение и воля, трѣбва да има и усвоена ясно опредѣлена идеология — съ обществени разбирания и съ общественъ усетъ, въобще способна да твори блага въ съгласие съ днешнитѣ изисквания. Такава властъ има име, е властъ уважавана, властъ слушана.

Идейността, безкористното, способността, характерътъ, волевата способностъ на ония, които представятъ властта по всички нейни стѣпала, привличатъ уважение къмъ нея и преданостъ и признателностъ отъ ония, които поддържатъ, крепятъ такава властъ.

Начело на всѣко сѣрдинно управление и начело на неговитѣ разклонения трѣбва да има честни и вещи служители, които да съзнаватъ своето държавно и обществено призвание, както и отговорността си. А служителитѣ гъ държавата трѣбва да бждатъ способни и да има между тѣхъ идейна общностъ. Не е достатъчно да има само назначени служители; тѣ трѣбва да бждатъ и школовани. Управлението трѣбва да бѣде нагледно за изпълнение на задачитѣ си — да обслужва на гражданитѣ. Всички въ управлението — а въ него е голямата частъ отъ ума на българскитѣ граждани — трѣбва да бждатъ надхвани съ мисълта за обществено единение и за обществена правда и съ повелителната необходимостъ отъ народенъ възходъ, за да може то, управлението, предано да изпълнява задачитѣ си. Така служителитѣ ще бждатъ вдъхновени българи, предани на дѣлото на България, а гражданитѣ въ своето държавно управление ще виждатъ своето държавно и народно достоинство, своята гордостъ, своята честъ и своята честностъ и, като щастливи, ще намиратъ все по-нови и по-нови подбуди за полезна родолюбива дейностъ — за разни почини въ всички области на ду-

ховна, обществена и стопанска дейност, съвкупността на които управителни и частни почини и дейности ще обезпечи общъ всенароденъ и държавнически творчески ходъ.

Новъ свѣтъ се наражда следъ войнитѣ, въ които народитѣ понесоха голѣми страдания и които още продължаватъ.

Страданията отъ войнитѣ и следъ тѣхъ накарала и старитѣ и младитѣ поколения да възмъжеятъ, да отрезвѣтъ, и все повече да добиватъ съзнанието за истински дългъ къмъ държавата си, къмъ народа си.

Новъ духъ се наражда, духъ отъ жажда за обществено единение и обществена правда, на народно съзнание, на народолюбие, духъ, който създава миръ вътре въ родната и способностъ у цѣлия народъ за самозащита, който създава условия за достойно човѣшко съществуване вътре въ държавата и обезпечаване на равноправни и достойни международни отношения.

Здраво омислено човѣшко общество може да се изгради само върху началата на политически свободната личностъ и на равенството и справедливостта между разнитѣ срѣди вътре въ държавата и равенство и справедливостъ между народитѣ въ международния животъ.

Или ще има взаимни зачитания между всички срѣди вътре въ държавата и между всички народи въ международния животъ, или действително придобивитѣ на днешния свѣтъ ще се подхвърлятъ на страшни изпитания и разрушения, на революции и войни.

Никой гражданинъ не желае да робува нито, у себе си, нито на чужденецъ. Всѣки иска да бѣде обезпеченъ въ своето човѣшко съществуване въ държавата си, а последната обезпечена въ международния животъ.

Мисълта за равенство трѣбва да възтържествува на дълго вътре въ държавата и между държавитѣ. Народътъ трѣбва да живѣе човѣшки въ своята държава и да се радва на международното равенство. Не бива никой срѣда да се задушава и да се унижава въ собствената си държава, защото обществено и стопански а по-слаба, както и не бива никой народъ да се задушава и да се унижава, защото е по-малочисленъ. Не чрезъ робство, политически или стопанско, не чрезъ смилане, изчезване или обединяване на едни трѣбва да се отварятъ и да се обезпечаватъ за други стопански и други възможности. Не достигне ли обществената съвѣсть въ дадена държава до известенъ уровень, при който се създава и обезпечаватъ справедливостъ и радостенъ животъ на всички граждани, както не достигне ли международната съвѣсть до известенъ уровень, който на всички народи да обезпечаватъ държавна независимостъ и стопанска възможностъ, нови много страшни и кървави революции вътре въ държавитѣ и много по-страшни войни между народитѣ ще станатъ въпреки желанието да се избѣгнатъ.

Убеденъ съмъ, че правителството се вдъхновява отъ онова, което имамъ честта да изложа, и го следва. Затова то ще може да се надѣва на съдействието на Народното събрание.

Ето защо азъ смѣтамъ, че изпълнявамъ единъ дългъ, като заявявамъ, че ще гласувамъ отговора на тронното слово, защото отговаря на съвѣстта и на ума на народъ и народно представителство и защото дава довѣрие на правителството. (Ръкоплѣскания)

Председателъ Никола Логофетовъ: Има думата народниятъ представителъ г-нъ Серафимъ Георгиевъ.

Серафимъ Георгиевъ: (Отъ трибуната) Г-да народни представители! Наистина, богата съ социално-политически учения и идеи, съвременността предлага на едно законодателно тѣло, като XXV-то обикновено Народно събрание, доста голѣми и доста парлвни въпроси. Не се касае до въпроситѣ на обикновеното законодателство, които всѣко едно правителство трѣбва да постави на разрешение и за които азъ съмъ убеденъ, че вие ще ги разрешите съ всичката необходимна сериозностъ. Касае се до голѣмитѣ проблеми на времето, които, реализирани веднажъ, извезватъ образа на една ноза общественостъ, на едно нозо държавно устройство. Касае се, съ една дума, до атмосферата, въ която трѣбва да живѣемъ, до въздуха, който трѣба да дишаме, до свѣтлината, която трѣбва да озари пътя на младото поколение къмъ единъ новъ, по-примамливъ и по-свѣтълъ животъ.

За да си обяснимъ всички политически събития, които протеклоха въ България особено презъ последнитѣ години, за да си обяснимъ, ако щете, дейността на едно правителство, което пожела да слѣзе отъ висинитѣ на социално-политическитѣ блънувания долу на земята, за да разрешава недоразрешенитѣ проблеми отъ миналото и да из-

гражда народното единодушие, ще е необходимо, мисля, да си припомнимъ нѣкои факти, които сумиратъ трагедията на българската съдба. Първиятъ отъ тия факти е: поседилъ се между делтата на Дунава и вѣчно оспорванитѣ проливи, българскиятъ народъ винаги въ хилядолѣтната си история е изпитвалъ тежеститѣ на своето трагично географско положение. Разпокъсванъ отъ противоречия, той съ мъжа те бранилъ своето равновесие и се е мъчилъ да намѣри правия пътъ. Още Борисъ I живѣе въ мъчно преодолимо колебание между католическия Западъ и православния Изтокъ. Иванъ Асенъ II се мѣта между папството и византийската патриаршия. Преди освобождението още, нашиятъ народъ се дѣли на два враждувачи лагери. И когато зарята на политическата свобода грѣйна върху българския хоризонтъ, „физитѣ“ и „фобитѣ“ подчертаватъ рѣзко този постояненъ фронтъ на разпокъсване и колебание, който трае до днешенъ. Презъ 913 г. Царъ Симеонъ се окопава предъ стѣнитѣ на Цариградъ; въ 1913 г., 1000 години следъ това, Царъ Фердинандъ стига до сѣщитѣ стѣни. Една загадъчна съдба спира устрема на двамата монарси и обагря въ пламъка на националното страдание развихрения български духъ. Когато днешниятъ политически човѣкъ ще движи погледа си върху окървавенитѣ страници на българската история, той не може да не констатира злополучната съдба на българското племе и неговия мъченъ исторически пътъ.

Вториятъ фактъ, който ние трѣбва да си припомнимъ, е: нашиятъ народъ живѣе дълги години подъ непрекъснатото влияние на много чужди намъ култури и цивилизации, философии и миогледи. Надъ неговата млада, неузрѣла още политически глава се срещнаха въ единъ неравенъ двубой: консерватизмъ и либерализмъ, народничество и нивилизмъ, демокрация и социализмъ, фашизмъ и комунизмъ. И както сполучливо отбеляза списание „Начало“, срещнаха се въ единъ неравенъ двубой: редътъ съ хаоса, правдата съ неправдата, свободата съ демагогията, законността съ своеволието, идеализмътъ съ карьеризма, здравиятъ и успокоенъ държавнически разумъ съ развихрената националъ-селска стихия. Народъ, неукрепналъ още, безъ унаследени исторически, традиции, безъ трайно непоколебимо гражданско съзнание и безъ една легнала въ кръвта му национална дисциплина, естествено е да плати много скѣпа данъ на този меланжъ отъ чужди на неговия битъ идеологии и миогледи. Практическиятъ резултатъ отъ тази идейна разпокъсаностъ, практическиятъ резултатъ отъ неговата славянска разпаденостъ се измѣрва съ три последователно водени войни, съ две национални катастрофи, съ две жестоко повалени и окървавени граждански междуособици и съ два идеалистично замислени и нещастно завършени военни преврати. Да не говоримъ за подробности. Тѣ биха ни напомнили за 200,000 убити по браннитѣ поля, за 6-7 хиляди изчезнали въ гражданскитѣ междуособици, за милиардитѣ, които загуби българското стопанство и биха ни съживили образа на единъ народъ гладенъ и голъ, останалъ безъ лично и безъ обществено благополучие. Това е картината на българската съдба. Управникътъ не може да не я има предвидъ. Той не може да не се поучи отъ нея. И не само за да не попадне въ минали грѣшки и стари заблуждения, но и за да може да почерпи отъ нея поука за онова, което трѣбва да се направи въ България. Да може, следователно, отъ нея да почерпи поука върху каква здрава основа трѣбва да бѣде сложено едно управление. А днесъ предъ социологично мислещия човѣкъ, предъ политическия деятелъ, предъ общественния деятелъ, предъ младежката особено, стоятъ три въпроси, които не слизатъ всѣки денъ отъ устата имъ.

Първиятъ въпросъ е: следъ като ние прогледнихме свѣта съ новото, дадохме ли си смѣтка какъвъ трѣбва да бѣде образътъ на човѣка, който ще го твори? Вториятъ въпросъ е: следъ като ние изписахме море отъ масило за националното единство, разбрахме ли сѣщностъта и съдържанието му? И третиятъ въпросъ е: въ каква свѣтлина се поставя днесъ социалниятъ въпросъ и какво съдържание или какво решение му дадохме ние въ България?

Г-да народни представители! Мене винаги ми се е струвало, че толкова мечтаното преустройство на държавата и на обществото трѣбва да започне съ едно превъзпитание на човѣка, трѣбва да започне съ създаването на единъ новъ гражданинъ, на единъ новъ общественъ деятелъ. И затова онези, които е тръгналъ да се занимава съ политика, ще трѣбва добре да разбере, че днесъ отъ политикътъ се изисква да отговаря на много условия, да обладава много качества. Той съ нищо не ще да съхване една общественостъ и нѣма да я направи ноза, ако предпери-

телно не е построил душата и сърцето си върху принципа на една възродена нравственост, по силата на която общественото благо стои несравнено по-високо, отколкото личното.

Въ този смисъл се говори, че политиката е едно месианство и че историята винаги е била творена от идеалистите, от мечтателите, от безумно храбрите. Бидейки, според знаменитите думи на Трайков и според старческите признания на Бисмарк, едно изкуство, а не само едно мърло за целесъобразност на правните норми, или една наука, политиката иска от своите жреци и ум, и воля, и кураж, и най-важното, свещено вдъхновение. Застанал на моста между бъдещето и настоящето, поел с факта на управлението върху малкото си човешко сърце болките и страданията на един народ, политикът трябва да обладава и вдъхновението на поета, и прозорливостта на държавника, и себеотрицанието на апостола.

Уви! Нашата действителност много рядко ни изправя пред подобни свѣтли перспективи. Един чужденец пред мене ни иронизираше с думите: „Всички, които познавам в България, сѣ или бивши, или настоящи, или бъдещи министри“. Този стремеж на кърпаво да лети по стълбите на обществената и държавната иерархия, това съзнание, че каквото могат другите, можем го и ние, изправя конструктивните елементи в душата на политическия деятел и ни прави отрицатели.

Като казвам отрицатели, щѣ ми се веднага да съживя в паметта си една картина — картината на изборите в София. Слушах на двама политически оратори речите тогава и останах учуден. Тѣ отрекоха без остатък личността на бившия министър-председател г-н Георги Кюсевинов и практическите резултати, положителни по моему, на следваната от него политика. За единия от тѣх и пактът за вѣчно прителство, и солунската спогодба, и спокойствието, вътрешно и външно, на което се радва българският народ, бѣха факти, които би могли да одѣлотири всѣки, който е на негово мѣсто.

Това ми напомняше твърде много за каламбурите, с които се е възразявало на Колумб при откриването на Америка и за неговия остроумен отговор с ѝцето. „И ние можем да я открием“ — казвали скудоумните придворни — „стига кралѣт да ни бѣше дал пари и хора“, но не се сѣили, че ѝцето трябва да бѣде чулено, за да може да стои върху острия си връх. Не искам да правя упрек за тази предизборна агитация; искам само да извадя от нея едно заключение и да го хвърля пред Народното събрание като пожелание: нека се помним да създаваме в обществения и политическия деятел конструктивизъм, да го учим да бѣде творец, а не отрицател, и това съзнание нека насаждаме в неговата душа като една политическа добродетел.

Г-да народни представители! Може би на мнозина гѣ ушитѣ да прозвучи странно, защо, след като едно Народно събрание изгорѣ въ собствените си противорѣчия, ние отново се връщаме въ XXV-то обикновено Народно събрание да поставяме, да теоретизираме, да разискваме въпроса за националното единство. Не само поради международните събития, не само поради това, че ние болезнено сме изправени пред неговото одѣлотириение днес поради застрашаването на националната независимост, но и поради това, мене ми се струва, че режимът, на който така упорито се посветихме да служим, ще намѣри историческото си оправдание и една база, за да се утвърди, само ако одѣлотири националното единство. А националното единство е било лозунгът на всички политически системи и управления, които що-годе сѣ имали народностна основа. Никога, обаче, въ българската политическа история то не е било осъществено на дѣло, освен ако изключим епохата на възраждането.

Въ последните месеци ние много малко вече говорим за това наситено с идеализъм време. Но мене ми се струва, че през него трябва да минем отново, за да съживим ония основни темели, които трябва да легнат въ сградата на националното единство. И затова аз си позволявам само с две приказки да мина през тази епоха.

Днес е установено вече, че същността на българското възраждане се изразява въ мощното повдигане на националното съзнание и въ стремежа на българския народ към повече просвѣта и повече самостоятелност. Тогава, както и днес, е имало и бедни, имало е и богати, имало е слаби, имало е и силни, обаче всички бѣха насочени към одѣлотириването на едни и сѣщи идеали. Вие знаете, че по тактически причини възрожденците сѣ дѣлѣха на две: на революционери и на еволюционисти. Ед-

ните считаха, че животът ще се поправи, когато радикално се премахнат всички стари институции, и като метод считаха, при това, националната революция. Другите работѣха за сѣщото, сѣ тази разлика само, че възлагаха надеждите си на просвѣтата. И едните и другите, обаче, бѣха жреци въ олгара на един храм и бѣха превърнали образа на България въ икона, която лежеше постоянно въ параклиса на тѣхната душа.

Днес ние не сме далеч от това време. Макаръ и да не сме поставени при точно, при идентично същите условия и обстоятелства, много събития и много факти искат от нас вдъхновението на възрожденците. Типичното, голѣмото, онова, което ще остане хилядолѣтия да блести върху страниците на българската история и което ще бѣде вѣчен потик за младите поколения, е идеализмът, сѣ който се е работило на общественото поприще, вѣрата въ успѣха на българския народ, беззаветната любов, която му е отдавана и стремежът всѣки божи ден да ни доведе една крачка напред към по-усвършенствуванъ и по-хубавъ живот.

Днес епохата на възраждането не е загубила своята свежест. От нея ние можем още много да се научим, защото действително у нас много работи не сѣ поставени тъй, както трябва да бѣдат поставени. У нас все още ще се намѣрят жреци на чужди интереси и на чужди каузи. Има ги въ всички страни, въ всички държави, обаче там тѣ малко стигат до законодателството и до управлението. У нас и това се случва. Ето защо ние трябва да се научим отново от величавите примѣри на тия жреци на социалната правда и на националното единство, и то въ формата и вида, въ които тѣ ни го завещаха.

Говорейки и съживявайки свѣтлата памет на тия дѣци, аз искам само да ви подчертая, че както тогава, така и днес сградата на националното единство може да легне върху следните четири темели: първо, да се създаде една неразривна връзка между народъ и интелигенция, които въ последните години, за съжаление, е разкъсана; второ, да се одѣлотири социалната правда въ живота, защото — нѣма защо да си затваряме очите — въ нашия живот изобилствуват несправедливости; трето, да се изгради една национална идеология, около която може да се събере вдъхновението на новите поколения и сѣ който може да се марширува напред; и, четвърто, да положим всички усилия, които времето и условията ни позволяват, за да премахнем неправдите на договорите от 1919 г. (Раклоплѣскания)

Около тия въпроси възрожденците никога не бѣха се колебали и бѣха се обединили при всички условия и при всички обстоятелства. Тѣ днес сѣ и основните елементи въ политиката на онзи, който иска да види единодушното на един народ осъществено на дѣло. Аз ги съживявам тук, повдигам ги пред вас не сѣ съзнанието, че ви зная само аз — знаете ги и вие, и може би по-добре от мене — а защото имаме нужда по-пѣк от да раздѣлимъ задрѣмалата твърдина въ нашите сърца и да открием един нов дух и една нова вѣра — вѣрата въ търкеството на българската правда.

За това, г-да народни представители, мислейки така, ние не можем сами да не подложим на критика добродетелите и дефектите, положителните и отрицателните страни на системата, която се наемхем да крепимъ. Въ своето 63-годишно съществуване България опита две системи на управление: безпартийната, която е днес, и партийната, която принадлежи на миналото. Партийната система — аз не се смущавам да кажа това, ако ще би въ това Народно събрание тя да има най-вдъхновени послѣдователи — биде отречена преди всичко от българската интелигенция, и биде отречена точно затова, защото разпознаване нацията до неузнаваемост и превръщане народа въ един механичен сборъ от групи. Поучени от историческите проявления на българския народ, разочаровани от партийно-политическите проявления, ниспопослани от опитите, които се направиха от формално организационно гледище въ устройството на държавата въ Германия и Русия и дълбоко убедени, че монархията е битовата дреха на българския народ, ние възприехме безпартийната система. И когато аз я подлагам на критика или хвалба, трябва предварително да ви кажа, че аз съм дълбоко убеден, че трябва да стоимъ върху нея, трябва да я утвърдимъ и трябва да я усвършенствуваме. (Раклоплѣскания)

Кои сѣ нейните преимущества, нейните добродетели и кои сѣ нейните дефекти? Тя застана върху принципа на пълната независимост на законодателната и на изпълнителната власти. И затова тя формира законодателното тѣло върху лична основа, стремейки се по този начинъ

да докара във Народното събрание най-годното и най-даровитото. Тя осигурява прерогативите на Държавния глава по конституцията и избавя шефа на изпълнителната власт от стихийната и слъпа сила на изборното число. Във това отношение тя се яви единствено завършен вид на мечтите, на възжеланията на българската общественост от години под ред за една надкласова, надпартийна, силна и независима изпълнителна власт.

Възниква дефектът, обаче, който ще остане да тежи върху тази система, може би, това е, че тя пренебрегна динамичния елемент в устройството на съвременната държава — организацията на народа. Позволявам си тук да цитирам нашия колега г-н проф. Стайков, който в една негова статия в списание „Нация и политика“ за рационализираната демокрация казва, че управлението не е само разсъждение и решаване, то не е и само институции, а то е нещо живо, подвижно, хора се управляват, с хората се управлява, с хората се действа, на хора се разчита; а тук са живи същества, с сърдца, с интереси и с страсти. Тях безпартийната система ги докарва 160 души на брой в Народното събрание с завършени строго индивидуални мирогледи и философии, ако щете, и концепции за управлението на държавата.

Това е един дефект. Той би могъл да се отстрани. Дали това не ще стане, като се привлечат в управлението културните, просветните и професионалните организации, или пък като чисто и просто се измъкне избирателната система по начин, че народните представители да се избират с „да“ и „не“, свързани предварително с една обявена 4-годишна програма от правителството, която чертае голямите политически линии, голямите проблеми, за които трябва да се положат усилия да бъдат разрешени и за които се иска народното доверие, та по този начин политиката на правителството да бъде подложена на една плебисцитна оценка, и избирателът да не умира в един момент, както умира днес в този момент, в който хвърля бюлетината си в избирателната урна! По този начин ние бихме спестили на режима толкова много различни, разностранни жреци и последователи. Ние бихме го нъккво обединили и нма да получим картината, в различни избирателни околии различни философии за управление да се предлагат и всеки по отделно и различно да разбира системата на управлението. Независимо от това аз съм дълбоко убеден, че по този начин ние бихме избавили депутатите от дребнавостите на нашия живот, които днес ни се сервират, за съжаление, точно благодарение на личната основа, върху която е поставена нашата кандидатура.

Г-да народни представители! Аз съм имал навика в това Народно събрание да приказвам винаги по убеждение и винаги истината, без да се интересувам от това, кому ще бъде тя приятна и кому неприятна. Като казвам това, аз веднага се връщам на една основна мисъл. Аз зная, че това, което ви препоръчвам, е от областта на онова, което трябва да бъде. Безпартийният режим, възниква от много положителни страни, които има, ни донесе, обаче, и няколко разочарования, които аз нма да се посвеща да ви изложа. Първото разочарование е: той не даде безлези, че твори политически характер. А съвременният живот, съвременното управление има нужда от постоянни жреци, от постоянни последователи, от утвърдени характер.

Във това отношение дефектните партии все пак учеха младите малко на управление. Ние много пъти в тази зала сме се възхищавали от дръзновените воли, от личностните характерни на нашите възрожденци, а винаги сме забравяли, че те израстнаха под светлямата на едно обществено политическо възпитание, при упорити борби. Ние забравихме, че върху младите, които трябва да дойдат след нас, трябва да се упражня влияние в една или друга насока. Във Германия, възниква възпитанието, което дава националистическата партия, имат *Hoch schule für Politik*; във Франция, възниква обществените им живот, имат *Ecole libre de sciences politiques*; всички големи английски държавници излизат от колежа „Итън“.

У нас никой не се замисля по този въпрос. Когато намерето ние пожелахме да се създаде Дирекция на пропагандата, за да осветлява линията на режима и да събуди в народа една нова вѳра, тогава ни се възрази, че ако тя се създаде, Народното събрание щѳло да стане извѳчно. Ето какъ тогава един възвѳновен жрецъ на режима разбираше същността на институциите, които се налагаха от времето. Не желая да поменавям имена, не желая да обридам никого. Аз само подчертавам тия факти.

Аз ги подчертавам, за да ви припомня и друго нещо. От 2200 години писана история, аз не зная специѳно да съм създали държава реформирана или да съм направили история, и се боя, че ние оставихме младите поколения безъ обществено-политическо възпитание, а оттам — и безъ утвърдени държавно-правни концепции и безъ установени характер. Един ден — запомнете думите ми — българският обществено-политически живот ще плати много скъпо тоя пропускъ.

Второто огорчение, което безпартийната система ни донесе, е: да му се не види макаръ, ужъ е толкова споконна система за управление, сѳ толкова възможности да бъде обективна и върху общата национална плоскост да търси дарованията на този живот, да ги приобщи и да ги хвърли въ движение, а тя, като дяволска мелница, изяжда най-възвѳновените си служители — по-странна от най-кървавата революция въ свѳта! (Ръкоплѳскания от нѳкои народни представители.) А нма, г-да народни представители, друга система, която да се нуждае повече от дарования, да се нуждае повече от постоянни последователи, колкото безпартийната система.

Третото огорчение, което тя донесе, е, че отделните ресори носятъ облика на разбиранията на отделни министри, и по тоя начин не се способствуватъ за създаването на идеините линии на едно единорѳствуване, единомислие, единосъщящо политическото и стопанскитѳ проблеми управление. Достатъчно е да ви припомня само случая сѳ професионалните организации. Те преживѳха много курьози. При режима, който ние крепимъ сѳ възвѳвнението си и сѳ политическите си сили, се яви един министър, като Бъровъ напирѳмѳр, който чисто и просто искаше да ги умъртви, а следъ това се яви другъ, като нашиятъ другаръ Стоянъ Никиѳоровъ, който възлагаше всичко на тях и ги смѳташе за живѳтъ на новото. Не се намѳри, обаче, до днесъ никой да създаде Дирекция на професиите при Министерския съветъ и да я подчини подъ командата на министър-председателя, оттамъ и на правителството, оттамъ, ако щете, и на професионалните разбирания на режима. На това трябва да се тури край.

Четвъртото огорчение, което тази система ни донесе, е: тя ни изправи често пъти предъ изненади. Като казвамъ изненади, искамъ сѳ две думи само да засегна току-що изтекли предъ очите ни факти. Завчера слѳзѳ отъ сцената на политическия животъ най-възвѳвениятъ служител на безпартийната система и, ако щете, по моето разбиране, най-големиятъ държавникъ на третото българско царство — г-нъ Георги Кюсеѳановъ. (Ръкоплѳскания) Слѳзѳ отъ сцената при единъ блестящъ изборенъ резултатъ, тъй както би слѳзѳъ при едно позорно изборно поражение. Ние недоумяваме, обществото се почувди, почувди се и неговитѳ противници. Не бѳше единъ, не бѳха двама онѳзи, които се питаха: дали това не е краятъ на режима, на къде отиваме? Тази тревога е намѳрила, изглежда, изразъ и въ най-високитѳ мѳста, защото и сѳ тринното слово ни се съобщава, че „станалата на 15 февруарий промѳна въ нищо не засѳга външната и вътрѳшната политика на България“. Като се свърже този пасажъ сѳ пасажа, въ който се говори за мира и за неутралитета, действително се получава едно успокоение, но все пакъ има нѳщо странно, нѳщо загадъчно: защо станаха тия работи, защо се дойде до тамъ?

Ние сме депутати, стоимъ, преминаме буламачитѳ на улицата и нмаме за себе си едно ясно освѳтление. Многоуважаемиятъ министър-председателъ направи изявление, които се подеха отъ цѳлия български печатъ, и обясни смѳната на бившия министър-председателъ сѳ здравословни причини. Но ето че дойдоха две нѳща непредвидени: първо, възвѳвнението на колегата Велизаръ Багаровъ, че единъ човѳкъ, който зимно време ходи безъ балтонъ, не си отива по здравословни причини, и второ, информациите на чуждия печатъ, които не се съобразиха сѳ изявленията на нашия министър-председателъ. На уводно мѳсто „Journal de Gѳnѳv“ писа, че г-нъ Георги Кюсеѳановъ е слѳзѳъ отъ политическата сцена благодарение на конфликта си сѳ днешния министър на земедѳлието г-нъ Багряновъ.

Ние не знаемъ нищо. Азъ не зная, кой отъ тези двама наши държавници и служители на режима е билъ правиятъ, кой е билъ кривиятъ. Ако това, което изнесе чуждиятъ печатъ, е вѳрно, или г-нъ Кюсеѳановъ е изневѳрилъ на принципитѳ на собствената си система, отстъпилъ е отъ религията, на която ни учеше, и трябва да получи порицание, или неговиятъ колега министъръ на земедѳлието е изпадналъ въ този грѳхъ и порицанието се пада нему. Не искамъ да бъда свѳден, още по-

вече не искам да бъда жесток съдия, аз съм само повторям тези факти, за да ви кажа, как може да се внесе огорчение във душата на много ревностни кредитори на един и същ режим. Има нещо гнило в Дания, казва Хамлет, и обяснения във това отношение са наложителни. Тяха прилагали извънредно много и на режима, който ни учеше, който ни убеждаваше и ни убеждава, че във хорските отношения трябва да има казалерска чистота.

Но, г-да народни представители, нека не бързат да се радват онзи, които не харесват този режим, от моите констатации. Аз ви разправям тези работи не със злоба, а със болка, със мъка — мъката на един от най-малките жреци във безпартийния храм, който е мечтал действително да управлява спокойно нашия народ, да видим една единна държава, един единен народ, да го видим благополучен, да го видим радостен, да укрепим системата, да я утвърдим във съзнанието на масите, но да я утвърдим пречистена от хрумвания, от случайности и от благоволения. Тези факти аз изтъквам пред вас, за да ги сложа на преценката на народното представителство, което трябва да ги смели, което трябва да си вземе бележка от тях и да тръгне напред тъй, както един легион, който има задачата да победи.

Друг въпрос, г-да народни представители, който ще засегна пред вас и по който — убеден съм — ще говорят всички оратори, които се записаха по отговор на триното слово, по който въпрос говори и нашият колега г-н Иван Русев, е социалният въпрос — въпросът, пред който се е спирала всяка практическа политика, въпросът за хляб, за жилище и за облекло на широките бедстващи слоеве, за тяхното подпомагане и за по-правилното разпределение на националния доход. Казах вече: нашият живот изобилствува от несправедливости. Много от тях са рожба на една закъснелост, обаче много от тях са рожба на една система във организацията на обществото и на държавата, която ги позволява.

Днес няма социалполитически мислители, който да не знае, че блестящото развитие на капитализма, като създаде великолепни постижения на културата и на цивилизацията, осигури обаче си разединението на обществото на два фронта: бедни и богати. Кolkото повече капиталистическата система на производството се усъвършенствуваше, колкото повече техниката правеше революционни преобразования, толкова повече обществото ставаше мълчалив свидетел на една поляризация, която рискуваше да скъса всяки ден връзката между бедния и богата. Под светлината на лозунга на либерализма за стопанска свобода, на едната страна се натрупаха безчислено много богатства, на другата — безкрайна мизерия. Затова социалният въпрос стана крайният камък на всички социалполитически учения днес, и от въпрос за хляб и човешко съществуване, той се превърна във основен морален и държавно-устройствен проблем.

Днес човешките на съвременността, наред с повишените възможности за благосъстояние, които му осигурява техниката, счете, че е невъзможно повече да крепи един ред на нивата, който създава постоянно неправда и сътресения. Този въпрос, впрочем, не е нов. Но след националните революции в наши дни той се явява като въпрос за съществуване на трудещият се вобше. Волею или неволею, по силата на обективното продуктивно развитие на обществото, което създава тия реприви, държавата трябва да се заеме, ако не иска да бъде упръквана във класови предпочитания, сама да разреши социалния въпрос.

Грубото противоречие между бедността и разкоша, казва в своите лекции Филипович, и царската неправда, когато при най-добро желание хората не намират възможност да пасираг труда си и да изхраняг себе си и семействата си, създава задължението за държавата да вземе посредствено и непосредствено мърки за осигуряване поне на необходимото човешко съществуване.

В тая светлина се поставя социалният въпрос. Той не е въпрос на християнство, както го разбират някои, не е въпрос и на семейно възпитание, той не е въпрос, ако щете, и на лекции — той е въпрос на едно солидно законодателство, което се възбужда във основата на държавната организация и което почива върху принципа на справедливото разпределение на богатата. Тъй е поставен социалният въпрос. И самите факти, които животът изтъква, на голъми противоречия, естествено сваляха идеята за равенство, за която приказва преждговоришият, от висините на един примамлив идеал до едно трайно обществено съзнание.

Става дума за равенството. Необходима е една предварителна бележка. Аз не съм поддържал и не мога да поддържам наивните мечти на марксистите, че някога ще има пълно равенство на земята или че „вълкът ще стане овца, и пъвецът като нея“, както Ботйов изрича, зираше дълго Славейков. Пълно равенство върху лието на земята не е имало и не ще има. Съ нито един закон, то не ще може да се създаде. Въ учението на Халера за необходимото равенство има нещо върно, защото няма србство да приравните хората материално и духовно. Изглежда, както твърди той, че социалната диференциация е продукт отчасти и на създадените от природата тлесни, духовни, интелектуални различия. Но само отчасти. Въпросът не е да се направят хората като овцет, абсолютно равни, и морално, и материално — въпросът е да се премахне крещящата неправда във организацията на обществото, която позволява на гдунака да има милиони, а на гения често пъти не дава нищо. Въпросът е да се осигурят максимум материални и културни блага на болшинството, което във баланса на историята, икономиката и нацията тежи много повече, отколкото един капиталист, ако ще бъде той и гениален. Този въпрос се наложи на науката и на практическата политика, защото стана ясно, особено след изследванията на Вагнер и на Пен, че земята, която може да изхрани, според първия 4 мларда, а според втория 8 мларда души, се населява само от 2.100.000.000 души във действителност, а светът гъмжи от милиони гладни и съществува едно неравенство — не неравенство човешко, а неравенство известно във политическата икономика под името пауперизъм, което дава зловещия образ на личността на капитализма и мърката на едно общество, което рискува да се изроди, въпреки производственият си възможности.

Ето защо социалният въпрос се наложи като въпрос на практическата политика почти във всички държави, не само у нас. Ние сме пред него, стоим с открито чело. Трябва да имаме куража да го решим един път завинаги. Как, обаче, ние го решаваме? Той се нуждае от една законодателна система. Той се нуждае от едно правилно разбиране на обществената еволюция на групите и съловни предпочитания и интереси. Той се нуждае от едно проучване, и то тъкмо на онова място, където съвременното общество издава своите фалшиви тонове. Той е голъм въпрос и трябва да бъде решен с широко сърдце като основен, морален и държавно-устройствен проблем. Но понеже днес времната са много болни, обществото е чувствително и пред малките прояви, аз искам да напомним на правителството само няколко факти, които ни задължават да пристъпим към решението на тоя въпрос и които — нека бъде простен за това — ни укоряват до известна степен.

Как ние практически решаваме във България социалния въпрос? Той не е въ нас само въпрос на градския работник, той е въпрос и на селския работник, той е въпрос на трудещият се вобше. И когато ние сме единствената земеделска страна — нека цитирам нашия министър на земеделието г-н Багрянов — без земеделие, когато много от синовете на селото са ожениени поради обективни факти, ние избиваме въ прояви, които не са дотам красиви. Известно ви е, че въ 1909 г. българският селски народ е бил 3 милиона души. До 1934 г. той става 4.800.000 души. Въ това време продуктивно натет въ стопанството селски синове нарастват с 95%, когато общо населението се е увеличило с 60%, а обработваемата площ с 55%. Това са съотношения изнесени вече, които само разкриват картината на нашето действително стопанско положение. Ако през 1886 г. на едно активно заето въ земеделието лице се падаха 28 декара земя, днес се падат 13.3 декара. Поради това, че градските поминъци за 40 години са прибрали само 500.000 пришълци от селото, че въ следващите години не може да има емиграция и не може да има придвижване на селските синове от селото към градските поминъци, днес ние имаме свободни 1/3 от продуктивните сили на българското село, т. е. ние фактически имаме днес 1.100.000 души въ една скрита безработица.

Ето кое усложнява разрешението на социалния проблем във България и ето кое още повече ни налага с двойни усилия да помислим върху него и да се опитаме да го решим. Някои се опитва да го решават чрез една динамизация на земеделието, чрез подобряние и мърпоприятия от технически характер, чрез въвеждане на нови сортове, чрез подобряние на расата на

домашните животни, чрез насърчение на земеделското производство и, пр. Не е мъчно да се разбере, че по този път ние можем да направим много. Но не дадем ли една справедлива цена на селския продукт и не пипнем ли да разпределим правилно националния доход, социалният проблем не ще бъде разрешен. (Ръкопляскания)

Аз откривам тия въпроси, защото, увлечени в техниката, ние пренебрегваме много факти. Нека ви напомня какъ се решава тоя проблем другаде. Да вземем примѣра съ износа на българскиѣ вина, които засѣга българския земеделец-производител. Вземам тоя примѣръ, защото имам доста данни, за да ви илюстрирамъ въ каква посока ние трѣбва да се движимъ. Въ Германия Чермакъ въ Пасау е събирателен импортѣръ на винага. За 19.400.000 литри вино Чермакъ е спечелилъ 86.000 Р. М., т. е. около 2.500.000—2.600.000 български лева. Отъ тѣхъ германската държава му взема 56.000 Р. М., равни на 1.680.000 л., понеже му е дала правото да бѣде представител на Германия, и защото тамъ облагателната система върху печалбитѣ е построена върху единъ социален принцип. У насъ отъ сѣщата сѣлка — за 5.600.000 литри вино — фирмата Дянковъ е спечелила 11.800.000 л., фирмата Братя Божилкови отъ Фердинандово — 4.000.000 л. и т. н.

Посочвамъ тия факти не защото завиждамъ на тия хора и не за да покажа, че ние можемъ безъ експортѣри, не за да бѣда убиецъ на експорта въ България, защото азъ съмъ винаги твърдилъ, че ние трѣбва да се стремимъ къмъ все по-голямъ и по-голямъ износъ и по-динамиченъ износител. Посочвамъ това само за да покажа, че такива факти, пренебрежително гледани, натрупватъ на една страна богатства и създаватъ на друга страна мизерия, т. е. позволяватъ да съществуватъ тия социални различия, които друсатъ и самото общество. Изтъквамъ ги туку, за да поставя на правителството единъ въпросъ: крайно време е да разберемъ, че тая пѣстра смѣсница отъ либералистични тенденции въ стопанството и дирижирани, ръководни начала създава въ българската държава милионери безъ лични усилия, защото усилията сѣ на държавата, която сключва сѣлжитѣ. И ми се ще да поставя и другия въпросъ: да се опитаме да туримъ въ ясни и опредѣлени рамки интервенцията на държавата: докоде ще се простира, кѣде е мѣстото на частната инициатива, за да не ставатъ тия работи, които ставатъ сега.

Соча тия факти и за друго: за да отправя мисълта по една посока, а именно за да опитаме да създадемъ и у насъ единъ сръденъ стопански човѣкъ, както е въ Германия, не плуващъ въ разкошъ и излишество, но не и подвѣргнатъ на ужасна мизерия и на гладуване. (Ръкопляскания)

Ето какъ, като се сваятъ социалнитѣ висини и като се издигнатъ социалнитѣ низини, може да се намѣри, нѣкъде по сръдата, обществената хармония. Обществената хармония ще дойде върху плоскостта на стопанското задоволяване на материално бедствуващитѣ, оплодена съ вдѣховението на една национална идеология, която желае действително да изгради единъ новъ човѣкъ, единъ новъ гражданинъ, една нова България.

Г-да народни представители! Нека ви припомнимъ една друга картина на българския животъ.

По моитѣ изчисления — безъ да претендирамъ, че съмъ специалистъ по земеделскитѣ въпроси — къмъ 1939 г. поради неравномерното разпредѣление на националния доходъ между село и градъ, се падатъ на село, на глава, на единъ селянинъ 4-50 л. Това показва, че действително картината на българската мизерия е страшна, че има една страшна оскъдица и страшна закъснѣлость, която ни изправя предъ фактитѣ, за които често приказваме туку, а именно, селянинътъ да бѣга отъ благословения селски трудъ и, най-важно, българскиятъ селянинъ да се мъчи да решава въпроситѣ на своя халъ чрезъ еднотѣтна и двуетѣтна система. Ето ви намаляване на раждаемостта поради липсата на поминѣчни условия за животъ.

Азъ мога да ви припомнимъ картини отъ Берковско, които видѣхъ съ очитѣ си: едно дете ядѣше сивидъ вмѣсто сирене съ царевиченъ хлѣбъ. А единъ агрономъ ми разправяше следната картина: „На гости съмъ. Ядемъ фасулъ чорба. Майката сѣрдито прави бележка на децата: не кушайте съ всѣка лъжица по едно зърно бобъ, срамота е, има по-стари хора“. Бедната майка! Тя не знае колко много детскиятъ организъмъ има нужда отъ бѣлтци и че липсата на тия бѣлтци изправя децата предъ израждане.

Мога да ви прочета данни, които г-ца Мочеза — една млада агрономка — ни дава отъ своята анкета на хиляди селски семейства, които е анкетирила споредъ нау-

ченъ методъ. Споредъ даннитѣ на тая анкета, проведена, както казахъ, по наученъ методъ, се установява, че 19.5% отъ селскитѣ семейства живѣятъ въ тухлени, а 61% въ кирпичени къщи; селското жилище се състои обикновено отъ две стаи, въ които живѣятъ сръдно шестъ души; въ тия стаи се и готви; кубатурата на тия стаи е такава, че по нормитѣ на дѣкаритѣ недостигътъ е 12%. Нѣматъ кладенци 57% отъ домакинствата; нѣматъ клозети 17.4% отъ тѣхъ. Нѣматъ кровати 20% отъ домакинствата, а останалитѣ 80% отъ тѣхъ иматъ сръдно по два кровати за шестъ души. Нѣматъ маса въ къщи 28.5% отъ домакинствата, а 36% отъ тѣхъ нѣматъ столъ. Нѣматъ печка 28% отъ домакинствата. Нѣматъ юрганъ 36% отъ тѣхъ. Нѣматъ дюшечи 46.5%, а 34% отъ домакинствата нѣматъ нѣкъква постеля върху твърдата основа. Повече отъ 11% отъ членовѣтѣ на домакинствата спятъ на земята. Домашнитѣ сѣдове и прибори сѣ съ съзнателна чистота и се държатъ на открито, понеже 53% отъ домакинствата нѣматъ нито единъ шкафъ. Измиването на тѣлото, особено нужно, презъ зимата е непознато. Долнитѣ дрехи обикновено сѣ така замърсени, че сѣ хванати кожа отъ киръ.

Ето това сѣ покъртителни условия за закъснѣлостта на българския животъ, които сѣ достатѣчни сами до себе си да извикатъ една свещена енергия и едно чувство — нека употребимъ думата християнско — за обществено равновесие и за разрешаване на социалния проблемъ. Въ тая свѣтлина той трѣбва да бѣде поставенъ днесъ. Не да се решава съ палиативи, а да се реши единъ пѣтъ гавинаги, за да бѣдагъ спокойни и обществото, и държавата, и да се отправятъ къмъ другитѣ голѣми проблеми, които лежатъ предъ историческия погледъ на българската нация.

Г-да народни представители! Противникъ по начало на дългитѣ нескончаеми речи, за да не бѣда утѣкнитѣ съ остроумието на Паскалъ, че пиша дълго, защото нѣмамъ време да пиша кратко, азъ ще приключа.

Нека въ заключение да ви кажа: азъ съ куражъ и съ откровеностъ ви изнасямъ известни данни. Азъ, обаче, не скривамъ, че управлението, особено въ последнитѣ четири години, направи доста много. То направи пѣтица, активизира земеделитѣ, създаде бани, хали, канализации и пр. Уравновеси държавния бюджетъ, създаде много и много факти и прояви въ българския животъ, които позволяватъ увеличаването на общественото благополучие и единъ по-разуменъ и по-сносенъ животъ. Необходимо е, обаче, да пристѣпимъ съ решителни мѣрки къмъ решаване на социалнитѣ въпроси, къмъ разнавяне на една вѣра, особено въ младитѣ поколения, за смѣсла на режима и за неговото предназначение. Необходимо е още да съобразимъ данѣчното законодателство, особено въ краища като Берковско, Бѣлоградчишко, Търновско и пр., съ податнитѣ сили на населението. Необходимо е да развържемъ ръцетѣ на общинитѣ чрезъ единъ законъ за облекчаването имъ, за да могатъ да творятъ на мѣсто и да разрешаватъ мѣстнитѣ въпроси. Необходимо е, споредъ мене, да приключимъ страницитѣ на управлението за непоравими грѣшници, защото ние винаги сме забравяли, че колкото и величественъ храмъ да изградимъ, той не ще бѣде примамливо мѣсто за богомолцитѣ, ако неговитѣ служители не вдѣхвватъ вѣра, ако тѣ сѣ неспособни да събудятъ нова вѣра, да окрилятъ надежди и да изсиятъ потоци свѣтлина предъ погледа на зния, които жаждатъ и иматъ енергия да творятъ нѣщо ново.

Азъ лично за себе си стоя на основитѣ на режима; подкрепямъ правителството, съ пожеланията, които му отправихъ съ съзнание „за сѣдбоносната неизвесностъ, която тежи върху нашитѣ дни, както и съ едно пламнато и ярко съзнание, че ние трѣбва да останемъ вѣрни синове на нашата кръвна майчица земя. (Ръкопляскания)

Председател Никола Логофетовъ: Давамъ 10 минути отидихъ.

(Следъ отидиха)

Председател Никола Логофетовъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата народниятъ представител г-нъ Никола Мушановъ.

Никола Мушановъ: (Отъ трибуната) Г-да народни представители! Дебатира се по отговора на тронната речъ. По настанали събития въ страната, азъ съмъ прекъсналъ отъ 5 години почти да правя политика или по-право да мога да изразя моитѣ схващания и разбирания по положението на държавата, както казва чл. 135 отъ българската конституция. Представя ми се сега случай да излѣза на тая

трибуна, която бях напуснала само 5 години въ 40-годишния си политически живот.

Азъ минавамъ за единъ вече отъ старитѣ политически дейци въ България. Старитѣ политици не сѣ на мода. (Оживление) Нови поколения участвуватъ въ политическия животъ. Имахъ честта и удоволствието да слушамъ единъ отъ младитѣ представители тукъ. Драго ми е, когато виждамъ съ каква жаръ и съ каква увѣреностъ развива своитѣ разбирания и ми е мъчно, че не мога да се върна на тия години. (Смѣхъ и ржкоплѣскания)

Не мога да забравя, че коситѣ ми сѣ вече бѣли и че 40 години съмъ си билъ главата о стениѣ на българската политика, за да не мога да хвърча. Стѣпвамъ на земята и се занимавамъ съ политика — политиката е изкуство на практически осъществявания. Бихъ желалъ да правя повече предисловия, но спирамъ. Имашъ предъ себе си правилника, който ми ограничава времето, затова ще се постарая да бъда кратъкъ. Г-да народни представители.

Азъ ще внеса, виждамъ, доста дисонанс въ разискванията. Любувахъ се на спокойствието, съ което народното представителство посрещна дветѣ речи. Но вие ще ми простите. Азъ излизамъ отъ друга срѣда. Азъ съмъ членъ на тѣй малко останалата оппозиция, и ще ми позволите да имамъ свобода въ моитѣ разсъждения.

Г-да народни представители! Ще се огранича по тронната речъ, като ще искамъ да разясня само нѣкои въпроси, свързани тѣсно съ нея. (Чете) „Разпускането на XXIV-то обикновено Народно събрание се извърши, за да се направи ново допитване до народа върху волеятъ отъ правителството политика“, казва се въ тронната речъ. Това е една констатация, която всички знаемъ. Обаче разпускането на едно Народно събрание е единъ държавенъ актъ отъ първостепенна важностъ. Въ миналото ставаха опитвания, че нашитѣ Народни събрания често нѣти се разпускаха и че у насъ нѣмаше стабилитетъ на правителствата. До 19 май, когато азъ бѣхъ министър-председател на България, политическия тонъ бѣ, че всѣко народно представителство трѣбва да завършва своя законодателенъ мандатъ. Защо се разпусна XXIV-то обикновено Народно събрание? Важното за народното представителство, което ще обсъжда политическитѣ събития въ страната, не е да констатира факта, че Народното събрание се разтури и че народътъ ще се допитва. Това сѣ обикновени работи, които следватъ една следъ друга — следъ разтурването на Народното събрание става допитване до народа. Въпросътъ е: защо? Не е произволенъ актъ и не трѣбва да бѣде произволенъ актъ разтурването на едно Народно събрание. Бизнису правителство бѣ ли въ конфликтъ съ народното представителство? Народното представителство бѣше ли въ конфликтъ съ общественото мнение и съ избирателитѣ си? Азъ, г-да, искамъ да зная това.

Народниятъ представител г-нъ Георгиевъ казваше, че нѣщо ставало въ срѣдитъ на Народното събрание и че поради тия причини Държавния глава се решилъ да разтури Народното събрание. Тогава нѣмаше, освенъ да се посочи, че негодността на XXIV-то обикновено Народно събрание принуди Държавния глава и правителството, което дойде на властъ, да разтури XXIV-то обикновено Народно събрание. Причинитѣ сѣ уяснени. Г-нъ Георгиевъ, както чуемъ, съжаляваше и казваше, че Народното събрание изгорѣло въ собственитѣ си пламъци. Ако е така, констатирайте го, кажете на обществото, на българския народъ, че тая бѣше причината за разтурянето на XXIV-то обикновено Народно събрание.

Но азъ този фактъ не мога да констатирамъ. Четири или петъ дни преди събирането на Народното събрание става разтурянето му. Можеше да се почака 4 дни, за да констатираме, дали тогавашната Камара нѣма да поддържа кабинета. Моето убеждение бѣше, че тя щѣше да поддържа кабинета — моето убеждение на политикъ, който сѣди за работитѣ отъвън, по сведенията, които има. Въ конфликтъ ли бѣше Народното събрание съ общественото мнение?

Г-да народни представители! XXIV-то обикновено Народно събрание бѣше първата Камара, която дойде, следъ като се умори оная чума, която тровѣше, по мнението на нѣкои, политическия ни животъ — партиянтъ! Тя бѣше безпартийна Камара. Тя започна своето дѣло. Какво виждате, младежътъ, който държа речъ отъ трибуната, говорѣше съ жаръ за новитѣ мѣроприятия и за новитѣ възгледи, за новия редъ, който се установява въ страната. За конфликтъ съ народа никѣде не спомена.

Представи се случай на Негово Величество тогава да има консултация съ всички политически дейци. Макаръ отречени партиитѣ и политическитѣ дейци, все таки той нѣмбѣри за нуждно да се консултира съ виднитѣ политически представители въ страната. Повечето отъ ония, които бѣхмѣ повикани, не сме съветвали да се разтури

XXIV-то обикновено Народно събрание. Не че смѣтахме, какво законътъ, по който то се избра, е законъ, който даваше гаранции за истинско проявление на народната воля — не, но все е Народно събрание. Ние мислѣхме, както ще ви говоря по-нататъкъ, за другъ начинъ на управление на държавата, други методи на управление. Смѣтахме, че Камарата, която съществуваше, бѣше готова въ името на голѣмитѣ интереси, които днесъ има държавата ни, било вътрешни, било външни, поради международното положение, въ което живѣемъ, да поддържа кабинета въ тия тежки времена.

Въ миналото имаме такива случаи. Нека припомнимъ, че българитѣ винаги сѣ единни въ нещастията. Тогава се спогаждаме, за да ги оплакваме. Камарата на народнитѣ поддържа кабинета на либералитѣ, Камарата на либералитѣ поддържа нашия кабинетъ, кабинетъ на Александъръ Малиновъ въ 1918 г. безъ да имаме 10 души наши народни представители. Тѣй бѣха се сложили обстоятелствата, че съвършено противни Камари трѣбваше да поддържатъ новитѣ кабинети, по силата на необходимостта, по силата на нуждата. Азъ винаги съмъ поддържалъ, че миналата Камара можеше да поддържа всѣки единъ кабинетъ на народно единение, какъвто азъ съмъ препорѣчвалъ и съ което и днесъ, може би, ще свърша речта си.

Та народътъ би трѣбвало да бѣде известенъ за причинитѣ, които заставиха Държавния глава да разтури Камарата.

Г-да народни представители! Нека говоримъ открито и ясно. Въпроситѣ, които се слагатъ за българската политика, вътрешна и външна, не сѣ въпроси, които трѣбва да прикриваме само съ привидности, и да се задоволяваме само съ тѣзи привидности. Времената изискватъ да поставимъ въпроситѣ на мѣстотъ имъ и сериозно да изясняме разбиранията си. Какъ би помислила сегашната Камара, какъ би помислилъ г-нъ министър-председателътъ, ако му кажатъ, че следъ два месеца ще трѣбва да се разтури днешното Народно събрание? За какво? За да провѣримъ мнението на народа? Първата Камара едвамъ преживѣ една година — една редовна сесия и една извънредна. Въ чужбина, казватъ, станала война, и трѣбвало да провѣримъ наново народната воля. Въ чужбина, където има парламенти и където войни станаха, нито кабинетитѣ се промѣниха, нито народнитѣ събрания се разтуриха. Напротивъ, за да не се предизвикватъ сътресения, за да има миръ, тѣй нуженъ за сегашнитѣ времена, продължи се даже животътъ на народнитѣ събрания, на които мандатътъ изтичае. Така хората ценятъ законодателната властъ. Ето защо мене никакъ не ме задоволява, че почитаемото правителство констатира факта само за разпускането на Камарата, а не ни посочва и причинитѣ за това разпускане.

По мое разбиране, изненада бѣше за народа разпускането на Народното събрание. Но то стана и новиятъ кабинетъ трѣбваше да произведе нови избори.

Въ декларацията на правителството се казваше, че ще трѣбва да се даде възможностъ на народа свободно да прояви своята воля. И действително, ако ние приемемъ, че е належащо допитването до народа, за да узнаемъ неговото мнение, неговото разбиране по голѣмитѣ въпроси, които вълнуватъ свѣта, които вълнуватъ и България, по въпроситѣ отъ външната и вътрешната политика на държавата, не може да се мисли, че това искрено се желае, ако не се допустне една свободна консултация на българския народъ. Правителството не ни споменава нито една дума за произведенитѣ избори. Азъ смѣтамъ, че то не може да мълчи. Не е маловаженъ фактътъ, че ставатъ законодателни избори. По тѣхъ трѣбваше да се каже нѣщо. Азъ си спомнямъ, че въ миналата Камара, когато въ тронната речъ не бѣше споменато нищо по изборитѣ, въ комисията по отговора на тронната речъ се пожела да се вмъкне пасажъ, и такъвъ се вмъкна. Сега такъвъ нѣма.

Г-да народни представители! Азъ нѣма да се освободя отъ задължението, което имамъ като народенъ представителъ, да говоря по този въпросъ. Законодателни избори въ днешни времена, произведени съ целъ да се провѣри гледището на народа по голѣмитѣ въпроси, що го вълнуватъ; избори, които даватъ животъ на днешната Камара, която е дошла въ най-сѣдбоносни и исторически дни за нашата страна, не можемъ да преминемъ съ мълчание.

Свободни избори! Азъ не съмъ отъ тѣзи, които ще ви кажа, че за пръвъ пътъ тукъ ще излѣзе народенъ представителъ да говори за нарушения по изборитѣ. Доста съмъ живѣлъ въ България, много избори съмъ правилъ, за да не мога да отрека всички порочни методи, които сѣ употребявани въ миналото при създаването на българскитѣ Камари. Не съмъ безгрѣшенъ. Въ България светитѣ сѣ малко, а мене ми се чини, че който се покаже за светецъ, ще го

прокудимъ всички. Билъ съмъ само веднажъ министъръ на власт по време на избори, а съмъ билъ десетъ пѣти избранъ като народенъ представителъ въ опозиция. Много съмъ се оплаквалъ и много зная.

Ще ми позволите сега да трѣгна по хронологически редъ, за да видимъ какви избори се произвеждаха, и можемъ ли да се похвалимъ, че сме се простили съ позорното минало, което всѣки денъ хулимъ, и че се проявиха нови изборни изобретения, които изплашиха и старитѣ партизани. (Оживление и смѣхъ)

Министъръ на вътрешнитѣ работи бѣ г-нъ генералъ Недевъ, известенъ почтенъ воененъ, генералъ; би се по бойнитѣ полета, за да извоюваме свобода за нашитѣ поробени братя, добъръ стратегъ, и започна съ доста добри тактически похвати. Първата работа, която се направи, бѣ да се измѣнятъ избирателнитѣ колегии въ България. Азъ, г-да, нѣма да ви говоря за неprovedени факти, не желя. Азъ искамъ само, за да си опредѣля мисълта и да я подкрепя, да изнасямъ факти, които азъ непосредствено зная. Азъ зная, че околнѣта, въ която съмъ се борилъ и съмъ започналъ своята политическа дейностъ, моятъ рожденъ градъ Дръново, бѣше първиятъ ударъ на министра на вътрешнитѣ работи. Две села, които сѣ до Дръново на 5 км. — Ганчовска община и Соколската община — се прехвърлиха въ Търновската околия, на 18 до 20 км. далечъ, а къмъ Дръновската околия присѣдиниха Витлевска община, която е на 25 км. отъ Дръново, въ която, за да се отиде, трѣбваше да се мине презъ Търновска околия. Това е вече първиятъ ударъ, който се нанасяше върху свободата на изборитѣ.

Г-да народни представители! Що е въ сжщностъ изборитѣ? Изборитѣ е състезание. Той се състои отъ два елемента. Единиятъ материаленъ, технически, другиятъ мораленъ. Не се ли съблюдаватъ тия елементи на избора, той винаги е опороченъ. Моралниятъ елементъ е способността на гражданина да опредѣли волята си въ единъ изборъ. Колкото е по-образованъ, по-възпитанъ, по-чистъ, по почтенъ гражданинъ, толкова по-добре ще изпълни длжността си. Нему не трѣбва да се отнема възможността за освѣтление и разискване. Техническиятъ елементъ е гаранцията, за да се прояви правилно гласътъ на избирателя. Вие си спомняте — не зная дали си спомняте, защото бѣше доста отдавна — измѣнението, което прѣвъ направи покойниятъ Михаилъ Такевъ въ избора още въ 1908 г. съ тайната станчка, и въ 1910 г. първиятъ опитъ, който направихъ азъ съ пропорционалната система въ Търновския и Пловдивския окръгъ, а въ 1911 г. покойниятъ Людскановъ създаде закона за пропорционалната система въ законодателнитѣ избори за България. Още тогава се вземаха мѣрки, защото всички политичи бѣхме страдали отъ произволитѣ и насилията на мажоритарната система. Сторихме това, за да се постави единъ редъ и за да се дадатъ материални гаранции, че гражданитѣ ще може да бѣде гарантиранъ, свободно да прояви своя гласъ. И избирателнитѣ колегии се приемаха по законодателенъ редъ, и никой не можеше да ги измѣнява административно.

Вториятъ известенъ, ноторенъ фактъ за всички ви, това бѣше практиката за интернирванията на кандидати преди изборитѣ. Азъ си зная, че ще ми кажатъ аргумента: има нежелателни елементи, елементи противъ общественъ редъ; има единъ членъ въ закона за полицията, който дава право на директора на полицията да интернира. Ние го знаемъ това. Обаче азъ не мога да си обясня, какъ единъ кандидатъ за народенъ представителъ, най-почтенъ гражданинъ, който е поставилъ кандидатурата си на едно мѣсто, да се бори като всѣки единъ гражданинъ, ще може да се интернира надалечъ съ стотици километри; да се вдига отъ семейството му и отъ неговата работа, само защото има грѣха да бѣде кандидатъ, неприетъ отъ правителството.

Да ви кажа единъ случай. Вие всички познавате г-нъ Лазо Поповъ, администраторъ въ Общия съюзъ на земеделскитѣ кооперации, човѣкъ който никога не е билъ амбулисанъ отъ партизанството, но подозрѣнъ — опозиция. Той бѣ интерниранъ. Плъненскитъ областенъ директоръ му се бѣ заканялъ отъ по-рано така: „Ако ти си сложишъ кандидатурата, нѣма да останешъ тукъ“. И действително този почтенъ гражданинъ бѣ интерниранъ въ Тополовградъ. Тамъ той престоя 40 дни и го освободиха на третия денъ следъ изборитѣ. Този почтенъ и честенъ гражданинъ може вече да живѣе спокойно въ наша срѣда.

Да ви дамъ ли още други случаи? Тѣ сѣ много. Не ги ли знаете? Ето вашиятъ другаръ отъ миналата Камара, г-нъ Цѣклевъ, запасенъ полковникъ, който се е борилъ за България и не е опасенъ елементъ. Тоя човѣкъ се кандидатира въ Пловдивъ, но преди изборитѣ го вдигатъ отъ дома му и го връщатъ следъ изборитѣ.

Да ви казвамъ ли за Вергилъ Димовъ и за още други нѣкои лица? Но да не изброявамъ. Не е въпросътъ за отдѣлни случаи, а за една система въ изборитѣ. Това — позволете ми да кажа — не е ставало въ позорното минало.

Игнатъ Хайдудовъ: Само че ги убиваха презъ Вашето управление.

Председателъ Никола Логофетовъ: Моля Ви се, г-да, недейте апострофира, защото ще спънете работата.

Никола Мушановъ: Г-нъ Хайдудовъ! Много е мъчно да слушашъ противника си, но въ туй се състои свободата на говоренето.

Игнатъ Хайдудовъ: Припомнямъ Ви.

Никола Мушановъ: Че е имало убийства, азъ не оспорвамъ. Ако искате, елате при мене — вие не ги знаете — азъ да ви кажа реда на убийствата въ изборитѣ въ разстояние на 40 години. Но нали позорното минало вие сте го анатемосали! То е отлетѣло! Живѣемъ въ другъ миръ, съ други разбираня, съ други надежди, съ други идеали! Нима ще вземете аргументъ отъ позорното минало, за да оправдавте сегашнитѣ постѣпки! А, откажете се отъ тая работа! Тя не е полезна!

По-нататкъ: недопускането на кандидата да обиколи околията си. Трѣбва ли да ви споменавамъ за вече-историческия документъ на г-нъ Петко Стоянова — договора му съ кочияша на шейната му, договоръ съ неустойка, за да не го напустне подъ страха, че ще трѣбва да плати неустойката. Било е запретино на всички притежатели на съобщителни срѣдства въ околията да услужаватъ съ превознитѣ си срѣдства и професоръ Стояновъ намѣрилъ срѣдство да заобиколи тази полицейска наредба!

Да ви разправямъ ли случая съ моя племенникъ г-нъ Стойчо Мошановъ въ Дръновска околия? И нему запретиха да ходи по агитация. Заплашиха всички да не го возятъ. И трѣгналъ пеша, но отсрѣдъ пътя го връщатъ стражаритѣ и трѣбвало пеша да се връща назадъ. Да ви кажа ли, че той не е билъ допустнатъ въ никое село да стиде, за да държи своята предизборна речъ?

Да изброявамъ ли още? Не ща. Само тия, за които зная положително, сѣ достатѣчни.

По-нататкъ: отнемане правото на кандидатитѣ да иматъ застъпници. На мѣста, където сѣ били опредѣлени такива, тѣ пъкъ не сѣ били допускани въ бюрата. Това е ставало масово. Всички вие, които сте правили избори въ провинцията, по-добре отъ мене знаете новитѣ манипулации.

Ами обирањето на бюлетинитѣ навредъ? Но онова, което не знаехъ и което не подозирахъ, то е смѣщаването въ обществената безопасностъ на една група зловещи поети, които сѣ знаели и поезия! Г-нъ Стойчо Мошановъ е билъ повиканъ въ Дръновското околийско управление отъ агенти на обществената безопасностъ. Единъ не отъ Дръновско — тамъ нѣма такива хора, тѣ идватъ изпечени все отъ София — въ разговора му казалъ: „Какво ме гледашъ! Стамболовъ, Стамболийски, Петковъ и други велики хора загубиха живота си, та Вашиятъ ли струва по-много? И му издекламирава следния стихъ: „Даваме ти стѣлба да слѣзешъ, а ти искашъ въ гроба да влѣзешъ!“ (Оживление) Както виждате, поезия, точни и превъзходни рими! (Оживление)

Г-да народни представители! Ако има една беда, която направи народното представителство, то бѣше отнемане отговорността на държавнитѣ чиновници за агитация въ изборитѣ. Колко слова сѣ казани отъ тая трибуна по тия въпроси! Държавното чиновничество трѣбва да го познѣмъ. То собствено е държавата. Навремето много се е говорило тукъ, какъ да направимъ съвмѣстно упражнението на изборното право на гражданина съ длжността на чиновника и да отдѣлимъ последния отъ партизанскитѣ страсти, които бушуватъ по време на изборитѣ. Особено за учителитѣ. Г-нъ министъръ-председателю! Въ закона за народната просвѣта има специално постановление, съ което се опредѣля длжността на гражданина-учител по време на изборитѣ, безъ да участвува въ партийнитѣ борби. И сега, азъ съмъ особено поразенъ отъ това, което че ви цитирамъ. Въ единъ протоколъ, държанъ на 3 януарий 1940 г. по избора на г-нъ Стефанъ Статевъ, когато азъ нѣмамъ честта да познавамъ и моля да ме извини, че не отъ неприязнь спрямо него повдигамъ въпроса; интересува ме обществено тоя въпросъ — въ третия му пунктъ се казва: „Решихме да не дадемъ отъ нашитѣ срѣди нито единъ застъпникъ и нито единъ гласъ за опозиционни кандидати“. И оттоду се подписали 6 души учители: Георги Захариевъ, Владимиръ Ивановъ, Владимиръ Петровъ, Димитъръ Станчевъ, Петъръ Боневъ и Стефанъ Продановъ. Тия лица, които по закона ще станатъ председатели на

бюра, казват, че от тѣхнитѣ срѣди нито единъ застъпникъ, нито единъ гласъ за опозиционенъ кандидатъ.

Г-да народни представители! Много пакастна е за страната практиката, усвоена въ последнитѣ избори. Азъ нѣмамъ време тукъ да ви чета манифеста на плѣвненския областенъ директоръ преди изборитѣ, който дава нареждания до всичкитѣ чиновници — учители, лѣкари и т. н. — каква е тѣхната длъжностъ и какъ тѣ трѣбва да агитиратъ. Държавата, казва той, е на чиновницитѣ; вие длъжите, морално сте задължени да поддържате правителственитѣ кандидати, защото по този начинъ поддържате държавата. Една пакастна ересь! И тѣ бюрократизираното наше чиновничество не е добре гледано отъ българскитѣ граждани, тѣ трѣбваше да създаваме още ново доказателство за недоволство и за предизвикване у народа негодуванието срещу пакастното мнение, че чиновникътъ е проводникъ на правителствената политика, а не че е служителъ на държавата. Държавата е дълготрайна. Тя живѣе и ще живѣе. Правителствата сѣ временни, тѣ се мѣняватъ. Длъжността на чиновника е да има свое политическо убеждение и при случай да го проявява, обаче освободено отъ пратизанскитѣ или партийни недѣзи, отъ които вие искате да се отървете.

Вие знаете, че сега всичкитѣ общински кметове сѣ чиновници. Ще ми позволите тукъ да ви приведа още единъ цитатъ за една опасна пропаганда, която се върши въ нашата страна по изборитѣ и която нѣма да има добри сетини. Трѣвненското общинско управление издава едно голѣмо обявление, въ което съобщава, че тѣхниятъ кандидатъ ще свърши много работи, за милиони, въ полза на Трѣвненската община — това е най-подиръ негово право. Но тамъ е казано: (Чете) „Поставениятъ отъ правителството кандидатъ-депутатъ въ Дрѣновска избирателна колегия, д-ръ Петъръ Мариновъ Шишковъ, не е случаенъ човѣкъ, не е чуждъ на Негово Величество Царя. Мислите ли, че е безразлично за Негово Величество Царь Борисъ III, кой ще бѣде народенъ представителъ на Трѣвна? Не ще ли го огорчимъ, ако пратимъ въ Парламента противникъ на политиката на уважаемия г-нъ министъръ-председателъ Кьосевазовъ, който е у достоена — вече повече отъ 4 години — съ довѣрието на вселюбия ни Царь!“

Ето единъ човѣкъ, който мисли, че служи на държавата, като издава единъ позивъ въ полза на правителствения кандидатъ, служейки си съ името на Държавния глава! Каточели Негово Величество Царьтъ все съ кандидати за народни представители въ Дрѣновска околия се занимава, каточели приятелски съ г-нъ Шишкова си пие кафето! Всичко се прави, за да се повлияе на избора!

Нѣма да се впускамъ по-надълго да ви изяснямъ други цитати. Искамъ само да отбележа, че изборитѣ станаха по начинъ, който никакъ не отговаря на декларацията на правителството, че ще се даде свобода за проява на народната воля. Огледалото, което ни изработи г-нъ министъръ Недевъ, оглежда много криво. Българскиятъ народъ не се оглежда правилно въ туй огледало — XXV-то обикновено Народно събрание.

По въпроса за изборитѣ завършвамъ. И ми се чини, че ако искаме да бѣдемъ вѣрни на истината, трѣбва въ отговора на тронното слово да поставимъ единъ пасажъ — че българскиятъ народъ бѣ излъганъ. Нему не се даде заслужената свобода, за да бѣде проявена истинската негово воля.

Г-да народни представители! Искамъ сега да засегна другъ единъ въпросъ, който е свързанъ пакъ съ изборитѣ и съ новата система на управление, която се въведе. Смѣта се, че една отъ голѣмитѣ злини въ нашия политически животъ сѣ политическитѣ партии. И по-раншинѣ кабинети, преди да бѣде избрано миналото Народно събрание, смѣтаха, че партиитѣ трѣбва да се унищожатъ, за да се нареди новъ политически редъ въ страната. Партиитѣ бѣха унищожени. Трѣбваше да се установи новиятъ редъ. Невиятъ избирателенъ законъ трѣбваше да държи смѣтка за новосъздаденото положение. Изборитѣ се извършватъ вече при отсъствие на политически партии въ страната. И мислѣше се, че злинтѣ сѣ премахнати.

Въ съзнанието на политическитѣ люде следъ 19 май 1934 г. проникна убеждението, че политическитѣ партии сѣ вредни за политическия животъ на страната. Анатемосаха ги и пожела се дори да бѣдатъ унищожени и всички, които сѣ принадлежали къмъ тѣхъ. Анатема се хвърли и върху тѣхъ. Смѣташе се, че партиецътъ е партизанинъ. Презъ последнитѣ години, собствено, въ България се смѣташе, че партизанщина и партия е едно и също нѣщо. Нека оставимъ тия заблуждения. Тѣ не сѣ полезни. Партии е имало винаги тамъ, където е имало свобода на политическата мисль. Недейте смѣта, че има нѣкъде държави, които се управляватъ безъ партии. Даже диктатуритѣ,

управляватъ съ партия, но само една, не допускатъ съществуването на други. Въ Италия има фашизъмъ, въ Германия има хитлеризъмъ, въ Русия има комунизъмъ. Тамъ се управлява само съ една партия, но при ствършено друго схващане за управлението на държавата. И тамъ сѣмъ логични. Тамъ нѣма свобода на убеждения. Нѣма демократи, нѣма земедѣлци, нѣма социалисти. Политическата мисль е официална. Политическата мисль е единна, уеднаквена. Чували ли сте вие въ германския парламентъ на Хитлеръ или въ парламента на Мусолини да се изкажатъ противни мнения, да се прояви нѣкакво разногласие? Системата е такава — диктатура, единна мисль! Всичко тамъ се нарежда по заповѣди. Въ нашата страна положението е свършено друго. Вие искате да нѣма партии. Даже сме достигнали до положението да нѣмаме нито една. Въ демократичнитѣ страни, дето има свободна мисль, има партии. У насъ партии имаше, защото имаше демократиченъ режимъ. Вѣрно е, че партиитѣ имаха недѣзи. Ние, които сме живѣли въ партии 40 години, познаваме по-добре тия недѣзи. Но имаше и нѣщо добро. Азъ познавамъ тукъ много народни представители, които сѣмъ излъзали изъ партиитѣ. И колчемъ пакъ излъзе нѣкой отъ тѣхъ на трибуната, виждамъ, че има дисциплиниранъ умъ, че е ополитиченъ. Не е загубилъ, че е принадлежалъ къмъ партия. Научили сѣ, че въ политиката се върви по земята, не се хвърчи. И отъ миналото Народно събрание знамъ нѣкои, които бѣха чиракували въ партиитѣ, но се хвалѣха, че сѣмъ дошли вънъ отъ партиитѣ. Но и тѣ личеха.

Партиитѣ, г-да, сѣмъ организации на политическата мисль. Имаше недѣзи, имаше партизанство. Но що е партизанщина? Партизанщината е, собствено, страстьта въ политиката, партизанщината е недѣжъ на партията, партизанщина е използване за лични или партийни цели срѣдствата на държавата. Но срещу нея сѣмъ борили много видни и честни хора. И не всички партии сѣмъ били еднакви. Едни сѣмъ били по-добри отъ други. Имало е много видни хора, които сѣмъ борили въ сѣмъ Бзата на партиитѣ и ми се чини, че и между васъ има нѣкои, които сѣмъ борили въ срѣдата на партиитѣ срещу партизанщината. Ще го откажете ли? Ще го откажа ли азъ, който съмъ живѣлъ 40 години въ политическия животъ?

Унищожихме партиитѣ! Унищожихме ли недѣжитѣ? Унищожихме ли партизанщината? Не. Партизанщината не е въ партията като организация, а въ хората, които я съставляватъ. Политическата партия се състои отъ хора, отъ граждани. У насъ имаше заблуждение, че партията е едно чистилище, дето всѣка помия отъ общественния животъ, като мине презъ лабораторията на партията, ще стане кристализирана чиста вода. Не е така. И партиитѣ иматъ коренитѣ си въ българското общество, въ българската срѣда и всички недѣзи въ професионалния, въ политическия и въобще въ общественния животъ се носѣха въ партиитѣ. Недѣжитѣ сѣмъ въ хората. Нѣма да е мъчно да ви докажа това. Нѣмаме политически партии, но унищожихме ли партизанщината въ България? Днесъ у насъ не върѣе ли една безпартийна партизанщина или партизанщина много по-лоша отъ старата, защото нѣма страхъ нито отъ контролъ общественъ, отънъ, по липса на свободна преса, нито отъ вътрешна критика по липса на партии?

Днесъ партизанството вече е въ роднинскитѣ връзки, въ приятелскитѣ връзки, въ личнитѣ връзки съ избирателитѣ. Ще ме опровергнете ли? Ще кажете ли, че партизанство днесъ не съществува? Че хората, политиканитѣ се промѣниха? Ами, г-да, вижте това що стана по изборитѣ. Кой висши държавни интереси изискваха да изникне споръ между членоветѣ на кабинета относно кандидататуритѣ? Кой не знае, че на нѣкои мѣста единъ кандидатъ се поддържаше отъ околийския началникъ, по заповѣдъ на министъра на вътрешнитѣ работи, а на другия денъ, по заповѣдъ на другъ министъръ, трѣбваше да се поддържа другъ кандидатъ? Моятъ приятелъ Таската, до последния денъ на избора, имаше за съперникъ Ламбриновъ и не знаеше кой отъ министритѣ го поддържа. Единъ министъръ поддържа Таската, другъ министъръ поддържа другия!

Таско Стоилковъ: Тамъ стана споразумение.

Никола Мушановъ: Г-нъ Ганевъ имаше до последния денъ срещу себе си двама кандидати, поддържани отъ неговъ противникъ министъръ, а въ последния денъ не знаехъ по какво чудо, наддѣлъ единъ отъ министритѣ, приятелъ на г-нъ Ганевъ, двамата кандидати се отказаха и той бѣ провъзгласенъ за избранъ. Ами да говоря ли за други случаи — единъ, два, три, четири, петъ. Тая проява какво е? Не е ли партизанщина. Казва се, че едно време, когато централнитѣ бюра налагали кандидатитѣ, имало партизанщина, а въ новото време, когато това се прави отъ министри, то не е партизанщина! Партизанщината е

въ хората. Докато политически не се издигнем до степен да разберем, че политическата дейност на гражданина въ една демократическа страна е честна дейност за общо благо, дейност за ред и законност, дотогава партизанщината ще вирве и вилне даже при унищожени политически партии.

По-нататък. Позволете ми искреността. Вие сте приобщени. Защо сте приобщени? Нали защото сте се обединили около една политика, съ едно разбиране по политически и стопански въпроси? След изборите бързате да подавате телеграми до министър-председателя, че поддържате неговата политика. Що е партия? Свободен сборъ на граждани, които възприемат еднакви схващания за политическото и стопанско устройство на държавата. Ето ви вече партия! Защо сме останали ние там? (Сочи надъво) Защото сме опозиция — други партии. Вие виждате ли какъ скоро се изпаряват мимолетните севда? Пишем надъ входа на Народното събрание: „Въ единението е силата на България!“ Единението! — нѣма го единението. То не се осъществява, защото се пише. Г-нъ Георгиевъ ви каза, че предишната Камара е изгорѣла въ собствен си пламък. Не се изгарятъ приятели. Нали „единение“ пише надъ вратите на Народното събрание! Нали поради тая севда за „единение“ премахнахте старите банки въ Народното събрание, за да се постигне единство, да нѣма опозиционни и правителствени депутати, да се смѣсятъ, всички да сѣ едно! Мѣстата ще определят и убежденията! Куриози отъ шеги. Опозицията си остана съ убежденията, болшинството съ своите разбирания. Различни политически групировки.

По-нататък. Ами кажете ми вие, които въ Народното събрание минавате като обединени, като приобщени, сте ли всѣщност? Защо себе си да лъжемъ? Ето тукъ на трибуната излѣзе единъ да каже, че третото Българско царство не е видѣло по-голямъ държавникъ отъ Кьосевановъ. Негово мнение! Другъ излѣзе да каже, че новото знаме на България е г-нъ Багряновъ. Нали виждаме тия разногласия? Нѣма ли тукъ нови групировки? Всичката ми почитъ къмъ младежта, която иска да даде новъ тласкъ на българската политика, но и тя е обединена въ група. Нѣма ли тукъ и групировка на така наречените „бѣли братя“, която също така се е формирала? (Смѣхъ)

Андрo Лулчевъ: Това не е вѣрно. (Смѣхъ и продължително оживление)

Председателъ Никола Логофетовъ: (Звъни)

Никола Мушановъ: Г-да народни представители! Не съзирате ли една коалиция въ срѣдата на едно привидно болшинство? Отъ коалиции азъ съмъ най-много теглил и знамъ какво сѣ. Коалицията, това сѣ механически събрани 3-4 партии, на които трѣбва да правишъ концесии, понѣкога противъ себе си, за да задържишъ властта. Но вие приобщените сте механическо съединение. Не е ли това остатъкъ отъ позорното минало, не е ли това остатъкъ отъ неджизитъ, отъ които се оплакваме? Право е. Въ демократичните режими най-главното условие за честна партийност е политическото възпитание. Не само Трайче го е казалъ. Отъ много по-ранни години е казано, че първата и последната дума на политиката е възпитанието. Но недейте мисли, че народите могатъ да се възпитатъ бързо и станатъ отведнажъ съвършени. Даже и въ демократическите страни има демокрация и демокрация, парламентаризъмъ и парламентаризъмъ. Стариатъ Манолъ Златановъ, вече покойникъ, на времето, преди 30 години, ми казваше: у насъ има „демокрация“ и „дивокрация“. Всичкото е въ политическото възпитание, но то не е въпросъ на день, на години. То е въпросъ на постоянна работа. Свободите никога не сѣ идвали отъ небето направо. Тѣ сѣ извоювали винаги чрезъ борби, чрезъ практика. Нѣма да има никога съвършено годеи народъ, безъ политически неджизитъ. Да не описваме положението въ най-напредналите страни. Искамъ да завърша.

Политическите организации сами по себе си не бѣха чумата, която мори честния политически животъ. Чумата се крие въ хората, отъ тамъ трѣбва да я прокудимъ. Какъвто и режимъ да установите въ България, искате ли народътъ да бжде господаръ на законодателната си власт, вие ще имате избори. Ще имате и партийни групировки. При диктатура една партия, съ една мисълъ, съ една воля. При демократиченъ режимъ, дето има свобода на мнението и разбиранията, ще имате нѣколко политически групировки, нѣколко партии. А че неджизитъ партия и нашиятъ партийенъ животъ, това е вѣрно. Че има много нѣщо да се дѣла, това е вѣрно. Но въпросътъ, който се поставя днесъ на българската действителност, е въпросътъ за реоргани-

зация, на нашите политически партии, за рационализация, както казваше г-нъ Георгиевъ на нашия политически животъ. И действително, въ време, когато всичко се нормира, когато се нормиратъ и тридигтѣ, не е нормиранъ само политическиятъ животъ на страната, отъ който зависи бъдещето на българската държава.

Това сѣ, г-да, истинитъ. Азъ нѣмахме да засѣгамъ другъ единъ въпросъ, ако той не бѣше засегнатъ отъ уважаемия г-нъ Серафимъ Георгиевъ. Вѣрно е, че той е единъ актуаленъ въпросъ и важенъ за българската политика. Младите генерации искатъ да участвуватъ въ политическия животъ, тѣ претендиратъ, че носятъ нѣщо ново, продиктувано отъ новите стопански и политически условия на животъ. Добре, азъ много бихъ желалъ, ако имаше възможностъ, на тая тема да поговоримъ по-дълго. Считаю, че една нова политическа генерация трѣбва да има своя политически мирогледъ. На времето, на младини и ние работихме, за да си оформимъ единъ мирогледъ. Азъ тукъ мога да се позова на двама свидетели, че когато имаше свобода на събранията и можехме да изразяваме свободно нашата мисълъ, азъ, като младъ адвокатъ въ Русчукъ, имахъ диспутъ съ Георги Бакаловъ на тема „Социализъмъ и демокрация“. Сѣмъ г-нъ Сакаровъ ми е разправялъ, че, като ученикъ въ Свищовъ, идвалъ чакъ въ Русе, за да ми вика „долу“ и да ми трона толкова съ краката си, че го даже заболявали.

Д-ръ Никола Сакаровъ: Вѣрно е. Тогава ти бѣше вино-вентъ. (Смѣхъ)

Никола Мушановъ: Ето и г-нъ Дюгмеджиевъ, съ когото въ 1904 г. правихме публиченъ диспутъ предъ гражданите върху „Социализъмъ и демокрация“. Изяснявахме въпросите теоретично предъ очите на младежта. Спорихме на тема: що е утопичното, що е реалното и политичното. Но днесъ азъ съжалявамъ много новата млада политическа генерация, която се лута.

Лазаръ Поповъ: Нѣма нужда да я съжалявате.

Никола Мушановъ: Съжалявамъ я.

Лазаръ Поповъ: Недейте я съжалява, г-нъ Мушановъ, защото вие не положихте ни най-малко усилия да я възпитате. Тя сама се възпитава много по-добре и нѣма нужда отъ Вашите съжаления. (Смѣхъ)

Никола Мушановъ: Ако остаѣ вие сами да се възпитавате, нѣма да харосате. Възпитаватъ срѣдата, въ които живѣте; изучаването на политическите теории и доктрини, политическия животъ, срещата Ви съ действителността, уважаеми г-нъ народенъ представителю. Когато си чукате главата като моята въ десетъ Народни събрания, въ участне въ три министерства въ тежки дни, и побѣлѣе, ще се убедите каква е разликата между утопия и реализъмъ, между теории и политика. Има да се учимъ! Азъ на тия години още искамъ да се уча. Животътъ е постоянна книга, която всѣки день трѣбва да четемъ. Недейте има претенцията, че сами ще се учите. Ако азъ ви говоря, че ви съжалявамъ, то е защото действително сте за съжаление, защото нѣмате възможността да се проявите, да се проявите, да се бждете преценени, защото нѣмате възможността да влѣзете между народа, да общувате съ него, да вземате сила и енергия отъ него, както сме ги вземали ние въ миналото. Единъ младъ приятелъ се чудѣше и ми казваше: „Ами че ти на времето на 36 години стана министъръ на просвѣтата!“ Е, че такива бѣха времената тогава. Тогава азъ на 23 години бѣхъ прокуроръ въ Стара Загора. Започнахъ политическата дейностъ въ ранни години въ Търновски и Русенски окръзи — който е отъ тамъ, знае — нѣма село, въ което да не съмъ ходилъ. Водихме борба въ срѣдата на народа, отъ тамъ черпихме сила. Станахъ народенъ представителъ. И вънъ, въ народа, и въ Народното събрание проявявахме се. Въ това отношение ви съжалявамъ — че вие нѣмате възможностъ да се проявите. При цензурата, която цари у насъ, и при липса на събрания, липсватъ условията за политическа дейностъ. Трудно могатъ да се проявятъ и да се издигнатъ общественици и политици въ бжде! Пакъ представителъ на васъ, младитъ, ви каза, че действително е такъва положението.

Лазаръ Поповъ: Не сѣ само партията, въ която може да се прояви единъ човѣкъ, г-нъ Мушановъ.

Никола Мушановъ: Оставете тѣзи пресичания, защото ще отидемъ много далечъ. — Българските политически дейци, които излѣзоха отъ партията, не бѣха най-недостойнитъ, най-невежите. Ако проследите 50-годишния животъ на България, ще забележите, че всѣки, които излизали

България на днешната висота, които играха решаваща роля в политиката на страната и въобще в държавния живот, все сж хора излезли от партията, водачи на партията. Недейте си служи с анатемите. Истинското редолюбие се състои в почитта към миналото и уважение към дейците от миналото. Презрението към всичко достойно в страната е единъ признак на уладък, не на добродетел.

Петър Савовъ: Вие дезертирахте от вашитъ позиции, г-нъ Мушановъ! Защо дезертирахте? Отговорете, защо не удържахте положението, а го оставихте да върви по тресавището?

Никола Мушановъ: Ако се не лъжа, имамъ честта да се запозная съ г-нъ Савовъ, народенъ представителъ отъ Хасково. Позволете ми, г-нъ Савовъ, засега да замълча — ще имаме време, ще се срещнемъ.

Г-да! Не е добро това, млади хора — почакайте. Едно време азъ търпяхъ. Азъ бяхъ въ Парламента въ времето, когато тукъ на тоя чинъ седяха дѣдо Цанковъ, Петко Каравеловъ и Петковъ, тримата се боряха, но на едно мѣсто седяха. Отъ тѣхъ никой не бѣше ораторъ, но когато нѣкой отъ тѣхъ станѣше да говори, всички ние, младежитъ, го слушахме. Дѣдо Цанковъ казваше за насъ, които седяхме на оня край, циганска махала. Макаръ и наши противници, ние ги слушахме. Трѣбваше да се изслушваме. Ако се оставимъ на чувствата си, тя отиде.

Г-да народни представители! Ако ме отклонявате така отъ мисълта ми, надали ще имамъ възможност да се справя съ задачата си.

Новитъ политически генерации! Та тѣ, г-да, винаги сж съществували въ политическия животъ на България. Млада България! Ами че прочетете и изучете историята на млада България на Алеко Константиновъ....

Обаждатъ се: Чели сме я.

Никола Мушановъ: Чели сте я. — Въ този политически кръжокъ се издигнаха хора като Малиновъ, Ляпчевъ, Найчо Цановъ, Радевъ и Абрашевъ, лица, които не сж били отъ тора на българската политика. Да. На времето тѣ представяваха едно течение въ срѣдата на партията си. Не бяха отдѣлна партия. Азъ не мога да схвана различието на млади и стари въ една политическа партия. Въ политическия животъ не може да намѣрите точенъ критерий за млади и стари. Такъвъ е животътъ. И ние бѣхме млади. Ахъ, съ какъвъ жаръ сме говорили на времето, както сега и г-нъ Серафимъ Георгиевъ говори, но ние не се дѣлихме отъ старитъ. Ами че предъ васъ има вече други млади. Вие сте млади на 40 години, но има млади вече на 30 години, а има и на 50 години млади въ смисълъ на политическа възраст. Азъ не говоря за младежитъ, които сж въ училищата, които трѣбва да печелятъ знание, да калятъ характеръ и граждански добродетели. Азъ говоря за политическитъ младежи, за ония, които сж въ политическия животъ, за ония, които иматъ претенция съобразно своитъ схващания да нареждатъ държавата въ утрешния день, да даватъ тонъ на държавното управление. За тази младежъ говоримъ. Е добре, тая младежъ трѣбва да работи, трѣбва да се създадатъ условия да може да прояви своята работа, да се прецени всѣки единъ по достоинство, всѣки да може да намѣри своето мѣсто. Азъ съмъ голѣмъ приятелъ на младитъ поколения. Но азъ виждамъ, че тѣзи поколения живѣятъ въ мракъ, трѣбва имъ много свѣтлина, за да могатъ да си освѣтлятъ и уяснятъ много въпроси.

Политическата младостъ, г-да, не е свързана съ физическата. Има много млади, които сж остарѣли политически, поради възгледитъ си, а има много стари, на които сърдцето е още сочно (Ржкопалѣскация. Веселостъ) и опитността на които може да послужи на младитъ. Политикътъ, държавникътъ нѣма възраст. Той има възрастта на своитъ идеи, които или сж стари и го остаряватъ още въ младини, или сж млади и го подмладяватъ въ старини. Барту, когато убиха, въ едно съчинение „Le politique“ казва, че политикътъ нѣма възраст, защото той винаги се надѣва.

Та, да оставимъ тѣзи различия и да погледнемъ въ сѣщияната на работата. Азъ оплаквамъ много ония младежи, на които съвѣстата отъ младини е мухлясала и на които сърдцето е пресъхнало за всички благородни прояви, за човѣщина и свобода. И азъ съмъ учуденъ, че мнозина отъ новата генерация, които ламтятъ, които желаятъ подобро, по-свършеното, днесъ могатъ да се спогодятъ съ единъ режимъ, който не имъ дава условия за развитие.

Г-да! Една цензура души свободния духъ на българския народъ, цензура, която, колкото повече я атакуваме, толкова повече тя изостря жбигитъ си срещу свободата на печата. Азъ нѣма предъ васъ да поддържамъ, че трѣбва да дадемъ широкъ просторъ на клеветата или на всички не-

чатни проявления, които могатъ да повредятъ на интереситъ на държавната отбрана или на държавата. Въ това нѣма да ме подозрете. Но, въ всичко има мърка. Чуждитъ държави, които сж въ война, иматъ сѣщо цензура, но нашата цензура като чели е учредена нарочно да унищожи всѣко обществено мнение и всѣка проява, продиктувана отъ най-чисти побуждения въ услуга на страната. Азъ казахъ въ комисията, нѣма да се възпра и сега да ви го кажа. При мене бѣше единъ уважаванъ общественикъ, който пише често статии. Прочетохъ онзи день една негова статия за Парламента. Прочетохъ днесъ и друга една негова статия за цензурата, една такава хубава и безобидна статия, която, ако бихъ ви прочелъ тукъ, увѣренъ съмъ, нѣма да се намѣри единъ човѣкъ, който да намѣри, че може да се изхвърли една дума отъ нея. И тая статия, обаче, е изхвърлена. И най-жалкото е, че е изхвърлена и първата статия, която знаеше и г-нъ министъръ-председателътъ. Цензурата не може да има за целъ унищожаване общественото мнение. Тя не може да запрети хроникването и преценката на фактитъ, защото по този начинъ ние унищожаваме най-главния лостъ за създаване обществено мнение, което е необходимо за едно здраво демократично управление. Ами че цензурата днесъ цензурира дори речитъ на народнитъ представители. Какъ може нашето лично достоинство на народни представители, достоинството на Парламента да съвмѣстимъ съ съществуването на цензурата, която е наложена като монополъ надъ нашата свѣсть, надъ нашитъ разбирания? Какъ може да се търпи това? Целта изглежда не е да се намѣри начинъ да предохранимъ държавата отъ опасни писания. Напротивъ, целта е да се унищожи всѣко обществено мнение въ страната, а нѣма ли обществено мнение, нѣма Парламентъ, нѣма демократиченъ строй. Какви народни представители сме ние, ако всѣки день не сме въ контактъ, не сме подъ контрола на общественото мнение? Ами ние сме избраници на народа, а ни е прекъснатъ контактътъ съ него и съ общественото мнение. Нима трѣбва да седимъ тукъ между чегирнитъ стени, да се разправяме помежду си и да станемъ обикновени регистратори или хроникьори на всичко това, което ни се предлага отъ правителството?

Въпросътъ за цензурата е много сериозенъ въпросъ, ако действително желаемъ да поддържаме свободитъ на народа. Такъвъ е въпросътъ и съ конфискуването свободата на събранията. Има събрание и събрание. Нима азъ ще съмъ по-опасенъ за реда, отколкото всѣки единъ отъ васъ; нима азъ не разбирамъ що е държавни интереси, за да не ми е позволено да кажа две думи свободно? Най-помиръ, г-да, има санкции. Дайте единъ законъ за печата, въ който създайте най-силни санкции, преследвайте клеветничитъ и всички ония писания, които сж опасни за обществения редъ. Уредете и свободата на събранията. Обаче недейте дава видъ, че сме унищожили свободата на печата и словото, защото тѣ сж единственитъ съществени елементи, които даватъ обликъ на държавата, да се смѣта тя демократична. Днесъ и диктаторитъ претендиратъ, че сж демократи. Хитлеръ днесъ се провиква, че е демократъ, защото е получилъ властта съ 32 милиона гласа. Дучето пъкъ ще ви каже, че е тръгналъ да превзема Римъ съ една сила отъ народа. И двамата дойдоха и се настаниха на власт по решение на парламентитъ. И ако само тоя бѣше белегътъ на демократизма, бихме казали, че диктатуритъ сж най-демократични.

Нѣма демократиченъ режимъ тамъ, гдето не сж гарантирани свободитъ, политически и граждански, на човѣка. Дето по силата на единъ полицейски законъ въ всѣко време, и презъ деня и презъ нощта, могатъ у дома да ми се правятъ обиски, въпрѣки неприкосновеността на жилището и на личната свобода, тамъ нѣма демократиченъ режимъ. И азъ, и други имаме удоволствието да отидемъ въ Дирекцията на полицията, за да видимъ, че тамъ могатъ да отиватъ и почтени хора.

По тѣзи въпроси трѣбва да се замислимъ. Казвате въ отговора на тронното слово, че стабилниятъ правовъ редъ е основата за реда и спокойствието на една държава. Тогава трѣбва да се разбере, че въ страната трѣбва да се настави действително правовъ редъ. Правовиятъ редъ е оня, който гарантира свободитъ, правовиятъ редъ е оня, който гарантира и основнитъ положения на нашата конституция. А едно отъ същественитъ и положения е: отношенията на законодателната и изпълнителната власти, за които азъ искамъ сега да ви кажа нѣколко думи.

Г-да народни представители! Въ насъ, казва единъ отъ преждеговорившитъ, не всичко е въ редъ, има нѣщо гнило. И мене ми се чини, че има нѣщо гнило, върху което трѣбва да се замислимъ. Споредъ мене, основниятъ въпросъ за българската политика е уреждането на въпроса за държав-

ното устройство — отношенията на изпълнителната и законодателната власти. Този е основният въпрос, който, разрешен в един или друг смисъл, ще даде и своите последици. По нашата конституция, нашето управление е парламентарно. Каквито и спорове да има — тия спорове ги започна навремето още покойният Тончев — нашето управление е парламентарно, което значи, че законодателната власт не е строго разграничена от изпълнителната власт, както е в някои други държави, а тия две власти са в взаимна зависимост, си взаимно въздействуват. Във това се състои и парламентарният режим. Тоя режим не е уреден с изрично постановление в конституцията, но белегът му е в отговорността на министрите пред Парламента и създадената практика въз основа на конституцията. Аз съмтам, че ония, които от началото организираха нашия държавен живот, много добре са схващали интересите на държавата, познавали са и бита на народа ни, за да ни дадат тая форма на управление. Не че, г-да народни представители, демокрацията не възприемат и друга форма на управление. Не е ерес да се говори, например, както преждеговориха, че може да има и други форми на управление в демократическа държава. Има демократически държави с строго разграничение между изпълнителната и законодателната власти. Една демократична държава, каквато е Северна Америка, възприема надмощие на изпълнителната власт над законодателната, а най-демократичната държава, Швейцария, възприема надмощие на законодателната власт над изпълнителната. Всеки народ живее при особени условия и при особени традиции.

Обаче едно е важно: нѣма режим без отговорности. И главният въпрос се свежда там: можем ли ние в България да възприемемъ днешния режим, който е режимъ противъ конституцията? Най-подиръ, ако България е разбрана, че съществуващиятъ по-рано режимъ е неадекватенъ, а новиятъ режимъ може да ѝ донесе блага, едно щастливо бъдеще, нека мине къмъ него. Но конституцията предвижда реда, по който се трѣбва да се мине къмъ новъ режимъ — че трѣбва да се свика велико Народно събрание да измени основния ни законъ, конституцията. И както знаете, въ началото, следъ 19 май, това блазише много правителства, но когато видяха, че въпросътъ за изменението на конституцията не е лесенъ, сепнаха се.

Ние сега живѣемъ въ едно особено фактическо положение. Кой ще отговаря за управлението? Досега управлението, добри или лоши — имало ги е такива, може народътъ да е страдалъ — са се смѣнявали. Отиде си една партия, а заедно съ нея и министъръ-председателътъ отъ тая партия, и тя поема всичката отговорностъ за управлението предъ народа. И моралната санкция, и политическата отговорностъ тогава са били налице. Партиите могатъ да изчезватъ. Партиите са като учрежденията и като хората: раждатъ се, живѣятъ и умиратъ. Много отъ партиите загинаха, умрѣха, нови се родиха. Изхабяваха се, защото отговорността за управлението падаше върху тяхъ. Нѣма по-добро управление отъ конституционно-парламентарното. Изхаби се, отиде си, идва друго ново, сочно, и то поема работата. Разбира се, и то ще се изхаби, и то ще си отиде. Държавниятъ глава, който по нашата конституция е титуляръ на изпълнителната власт, монархъ наследственъ, не отговаря за дѣлата на управлението. Да приемемъ системата на раздѣлението на властите, да приемемъ американската система. Но тамъ отговорността я носи председателятъ на републиката. Ето на, следъ нѣкое и друго време въ Америка ще станатъ избори, ще избератъ пакъ или нѣма да избератъ Рузвелтъ, който отъ нѣколко години е родоначалникъ на една политика. Американското общество ще се произнесе по неговата политика. Ако неговата политика е лоша, ще го смѣни, ще избере новъ председателъ на републиката. Ако ние възприемемъ системата на непарламентарното управление, кой ще отговаря! Вие, г-да министри, сте отдѣлени отъ Парламента, не сте народни представители. Знаете този злочастенъ членъ — който чакъ по-скоро трѣбва да се махне, отъ избирателния законъ, който не позволява на министрите да бждатъ и народни представители. Вие не изхождате отъ Парламента, а сте назначени отъ Държавния глава. И вие ще носите отговорноститѣ, както сме ги носили и ние. Но въ наше време казваха: Цанковъ отговаря, Мушановъ отговаря, изходящи отъ Парламента и представляващи известни политически групи. Оня денъ единъ отъ младежите тукъ ми каза, че азъ съмъ билъ отговоренъ за две национални катастрофи и азъ се замислѣхъ и казахъ, че съмъ станалъ голѣмъ човѣкъ. А когато утре си отидете — а и вашето правителство също грѣши и също се хаби, както всеко правителство — кой ще отговаря предъ българския народъ заради васъ? Вие искате

да възложимъ отговорността на Държавния глава? Но той, г-да, не се избира, той е наследственъ монархъ, него конституцията го е охранила, като му е дала единъ режимъ, който го освобождава отъ всека отговорностъ. Защо самитѣ вие, законодателна власт, искате да пакостимъ на стабилитета на държавата, не вървейки въ пътя, начертанъ ни отъ създателя на българската конституция, който добре е разбралъ що значи политическа отговорностъ и наследственъ монархъ? Отиваме самички да си пѣхаме главата въ тенджерата, за да се давимъ!

Г-да народни представители! Тоя въпросъ е отъ голѣма важностъ, отъ много голѣма важностъ — имамъ съмнѣнията да го поддържамъ откровенно предъ васъ, както, простете ми нескромността — съ такава откровеностъ съмъ говорилъ и на Държавния глава. Една голѣма опасностъ ни грози, на която, не дай, Боже, да дочакаме сетиниите!

Станаха изборитѣ. 140 души български народни представители даватъ телеграми на г-нѣ Кюсеиановъ да кажатъ, че поддържатъ вътрешната и външната му политика. Четири дни подиръ това излиза единъ указъ, съ който г-нѣ Кюсеиановъ и г-нѣ Недевъ са замѣстени отъ нови министри. Гръмъ отъ ясно небе!

Азъ зная, че г-нѣ Кюсеиановъ не искаше да си отиде него денъ, когато си отиде. Той искаше да посрѣтна г-нѣ Константинеску и ми се чини, че си гласѣше фрака да отиде да направи визита на г-нѣ Татареску въ Букурещъ. И, изведнажъ си отива! Г-нѣ Недевъ — авторътъ на Народното събрание, има същата участъ. А азъ чета въ българския печатъ и въ чуждия печатъ, че българското правителство се консолидира: 140 души народни представители поддържатъ политиката на г-нѣ Кюсеиановъ — неговата външна и вътрешна политика. Той иска да живѣе въ миръ и неутралитетъ. Всички съседни държави и велики сили върватъ на тази политика. И ето, следъ тия манифестации вътре и вънъ, гръмъ — и двамата министри си отиватъ!

Г-да народни представители! Ако ли тия министри имаха основата, корена си въ Народното събрание, всички ония, които имъ подадоха телеграми, щѣха да си отидатъ съ тяхъ. И когато народното представителство си отива съ тяхъ, азъ искамъ да зная кой би ималъ куража да извика министъръ-председателя и министра на вътрешните работи. Тѣзи въпроси, г-да народни представители, са сѣщашата на нашето държавно управление; тѣ са най-сериозните въпроси за нашето държавно управление.

Крумъ Митаконъ: (Възгласява) Ние, болшинството, сме съ режима, а не съ личности, г-нѣ Мушановъ!

Никола Мушановъ: Искамъ да ви кажа: нека поставимъ трѣна въ конституционните редни. Тамъ е най-здравата гаранция за държавното управление. Българската конституция е единъ контрактъ между Държавния глава и народа. Народътъ има своите права, които трѣбва да зачетемъ; Държавниятъ глава има своите прерогативи, които също трѣбва да зачетемъ. И ако азъ издирямъ тази теза, то е да докажа на всички ония, които защитаватъ противното — строгото раздѣление на властите — че рѣжатъ клона, на който седятъ. Г-нѣ Георгиевъ, запомнете ми думата! Азъ съмъ по-старъ отъ Васъ, не зная колко ще доживѣя. Вие сте младъ, сега влизате въ политическия животъ. Помислете, защото сетиниите отъ тая практика, която се въвежда, са лоши. И какъ искате Държавниятъ глава да не вземе актъ отъ вашитѣ разбирания, когато вие всички сте абдикирали отъ правата си, като възприемате, че народниятъ представител не може да стане министъръ? Искате отъ него да нарушава законитѣ ли? Вие самички сте си поели отговорността. Нима законодателната властъ губи, ако тя има представители въ правителството?

Азъ имамъ тамъ (Сочи министритѣ) доста познати и приятели, които знаятъ мястото уважение и почитъ къмъ тяхъ, за да не съмѣтатъ, че слагамъ въпроса лично спрямо нѣкои отъ тяхъ. Азъ поставямъ въпроса отъ гледище на държавните интереси. Нима тукъ нѣма достойни представители, които могатъ да станатъ министри? Защо се борите верѣдъ народа? Защо идвате тукъ? Само за да се регистрирате, да си казвате думата, а достойни хора измежду васъ, които са се борили да спечелятъ доверието на обществото, издигнали са се въ неговата срѣда, да не могатъ да заематъ министерски постъ? Ами тогава защо се сърдите и защо ви е мъчно, че днесъ българскиятъ министъръ нито сънува, когато става министъръ, нито пъкъ сънува, когато го изпращатъ? (Оживление) И не е ли логично, че отъ 4 години насамъ се смѣниха 52 български министри?

Въ миналото, когато се обвиняваше партийниятъ политически режимъ, че нѣмало стабилностъ, това чудо не е ста-

вало. 52-ма души станаха министри въ разстояние на 4 години! Г-да! Какво е това зрелище за народа? Едно време, нека си го признаем, не винаги най-достойният ставаха министри. И тогава ставаха работи, които мъчно се търпят. Но ние бяхме най-подире принудени за това от режима, от болшинството и от коалицията. Аз съм председател на Министерския съвет, а тук има 70 души земеделска партия, 35 души либерали, 12 души радикали, 70 души опозиция и тръбваше да се маневрира.

Но най-после туй е ведягъ на партийното политическо управление. Но сега, когато министрите не излизат от партиите и Парламента, а се назначават от Държавния глава, защо стават тия чести промъни? Или смънгоди, та ги смъняват, или, ако смъ години, защо се смъняват? Кой е критерият? Шест месеци министър да стои на власт! Аз зная режими, гдето нъма парламенти и гдето законодателната власт нъма права, и гдето министрите задържат мѣстата си по 4-5 години, не ги смънят, макаръ че един ги назначава, един ги уволнява. У нас 4-5 месеца министър! Ами ние не знаемъ ли що значи 5 месеца министър? То значи тъкмо да вникнешъ въ службата, да се ориентираш — и да си отидешъ.

Искамъ да ви кажа, че пътятъ, по който сме тръгнали, не е добъръ. Има нѣщо гнило — трѣбва да се цѣри. Азъ разбирахъ болката на приобщенитѣ, които въ първото си частно събрание се счетоха задължени да изпратятъ най-напредъ телеграма на г-нъ Кьосевановъ, за да го утешатъ. Мене ми бѣше мъчно, когато гледахъ при откриването на Народното събрание г-нъ Недевъ да седи горе, въ една отъ ложитѣ, и се любове на Народното събрание, плодъ на неговия трудъ, а той, сиромашъ, наблюдава като обикновенъ зритель. (Смѣхъ) То не е смѣшно, но е трагично. Той въ деня на кризата е въ срѣдата на семейството си, на отпочивка, ние си кафе то и слуша отъ радното, че не е вече министър!

Тия порядки, г-да, харесватъ ли ви? Тѣзи порядки не смъ ли също ведягъ на сегашното управление? Всѣки тѣзи порядки не ви ли подсказватъ, че въ днешния режимъ има нѣщо гнило и трѣбва да се върнемъ къмъ здравия режимъ на българската конституция? Споредъ нея Държавниятъ глава, монархъ, издигнатъ високо надъ насъ, незантересуванъ въ нашия спорове, е арбитъръ неотговоренъ. Ние, българскитѣ общественици, ще споримъ помежду си, а българскиятъ народъ ще ни преценява. Съгласно съ политическата ни мисль и разбиракия ние ще вършимъ свое дѣло, ще носимъ и отговорноститѣ си. Така ще запазимъ достойнството на Парламента, достоинството на правителството, ще запазимъ и положението на Държавния глава. Съ новитѣ похвати, за които ви говорихъ, убеждението, което се вселява въ народа — че самъ Държавниятъ глава управлява и че, следователно, злинитѣ отъ тамъ идатъ — се върши пакостно дѣло за смѣнитѣ на българската държава.

Председател Никола Логофетовъ: (Звъни)

Никола Мушановъ: Ще завърша, г-нъ председателю! Г-да народни представители! Нека кажа нѣколко думи за стопанството. Азъ имахъ вече тукъ, предъ васъ, честта, да кажа нѣколко думи за стопанството. Въ днешнитѣ дни, когато всички държави се готвятъ да се организиратъ силни, стопанството е единъ отъ елементитѣ на силната държава. Мѣрките, които предлага правителството — ще има и още много да предлага — ще трѣбва да ги приемемъ. Туй е дезорганизиранъ стопанскиятъ животъ вътре и туй отношението на стокообмѣна съ другитѣ държави смъ аномални, че ще трѣбватъ особени грижи, усилия, за да можемъ да засилимъ стопанството въ страната и да използваме, ако искате, временното положение, въ което живѣемъ, за да може българскиятъ народъ да го засилимъ стопански, при неутралитета, който назимъ.

Но, г-да народни представители, ние не сме нагодили българската държава съ свои органи стопански за новитѣ времена и новитѣ условия на стопанския животъ — трѣбва да си го признаемъ. Научихъ отъ нѣколко дни следнитѣ факти, които искамъ да изнеса тукъ набързо. Вие знаете, че България и специално селското население днесъ е въ мракъ. Никъде нъма петролъ — газъ. Вие ще го знаете по-добре като народни представители, които ходите долу въ селата. Защо ние нѣмаме газъ?

Отъ м. октомврий се урежда въпросътъ за доставката на газъ у насъ. България трѣбва да третира за доставка на румънски петролъ само съ една германска къща. Румънски петролни къщи, които иматъ сюжорзали, не могатъ да ни продаватъ газъ, защото най-напредъ трѣбва да продаватъ на Германия, а ние да го купимъ отъ Германия

чрезъ туй дружество. Установява се една цена, защото само една къща има право да ни продава. За другитѣ артикули има много фирми, които могатъ да конкуриратъ. Но тая германска къща имала монополъ за продажбата на петрола въ България. Следъ известно време тази къща казва: ще увеличимъ цената на петрола. Прието. Увеличи се цената на петрола, но, въпреки това, отъ тогава досега петролъ въ България не се доставя. Тази фирма, въпреки увеличената цена на петрола, отказва да ни доставя петролъ. Съставено е дружество въ България съ единъ клопъ. По състава на туй дружество ще поприказваме другъ денъ. Но всетаки петролъ нѣмаме. Това е фактъ.

Мене ме зачуди и искахъ да провѣря два пъти следъ то. Преди нѣколко дена смъ дирили два бидона петролъ за освѣтяване на двореца „Врана“. Дотолкова нѣма петролъ въ България! И можете да си представите какво е положението на селското население въ България, като нѣма петролъ.

Така стои въпросътъ и съ бензина, и съ синия камъкъ. За доставка на синъ камъкъ едвѣмъ сега ще се сключва договоръ. Априлъ иде, Кюстендилско, Тревненско и други мѣста чакатъ синъ камъкъ, за да могатъ да поръсятъ дърветата. Отъ 4-5 месеца такива въпроси стоятъ неразрешени. Това действително мене ме учудва.

По въпроса за нормировкитѣ. Имамъ сведения, че докато се нормиратъ ценитѣ, минаватъ 10-15-20 дни, отъ като смъ подадени заявления, и въ този периодъ, докато излизе заповѣдта за нормировката, цената на продукта съвършено се измѣня. Защо е всичко това? Защото, г-да, у насъ има една бюрокрация, има институти, каквито смъ Експортниятъ институтъ и гражданската мобилизация, които не могатъ да отговорятъ на назначението си въ сегашно време. Това е явно. Ние винаги говоримъ за компетентностъ. Този компетентностъ сега трѣбва да се прояви. Не чрезъ професионалнитѣ организации, които ще изпратятъ представители въ Парламента, ще се прояви тя. Професионалнитѣ и стопанскитѣ организации иматъ своя областъ на дейностъ. Отъ тѣхнитѣ срѣди никъга нѣма да излизе народниятъ суверенитетъ. Това нека го запомнятъ младитѣ, които тероризиратъ. Народниятъ суверенитетъ ще бѣде плодъ само на гражданската съвѣст. Само въ гражданското съзнание се култивира чувство за правда, за справедливостъ и за обществена солидарностъ. Стопанскитѣ и професионалнитѣ организации се занимаватъ съ своитѣ материални интереси. Материалнитѣ интереси възбуждатъ най-много спорове. Никъга тѣ нѣма да послужатъ за основа на народния суверенитетъ.

Азъ съмъ поддържалъ винаги и сега ще поддържамъ: въ сегашнитѣ времена особено трѣбва да организираме, да създадемъ единъ органъ компетентенъ и вѣщенъ, за да се произнася по всички стопански въпроси. Мене винаги ме е блзнила мисльта за учредяването на единъ стопански съветъ, въ който да бѣдатъ представени всички отрасли на народното стопанство — индустриалци, земедѣлци, занятици, работници, посрѣдници, търговци, кооперативни сдружения, банкери — всички ония, които се занимаватъ съ стопанскитѣ въпроси. Къмъ тѣхъ да се прибавятъ и хора специалисти и теоретици, които познаватъ въпроситѣ. Въ единъ малъкъ съветъ отъ 20-30 души да се поставятъ за разрешение стопанскитѣ въпроси, които държавата иска да разрешава, подъ председателството на министъръ-председателя, или пъкъ да се създаде единъ — както направиха навредъ — по-малъкъ кабинетъ отъ стопанскитѣ министри. По този начинъ ще имаме нагледно едно учреждение, което да се занимава съ стопанскитѣ въпроси. И, проучени отъ него въпроситѣ, ще бѣдатъ внасяни въ Народното събрание, освѣтлени вече, като разногласията, които съществуватъ между стопанскитѣ категории и професитѣ, ще бѣдатъ изживѣни между тѣхъ. Тогава народното представителство, като върховенъ съдия, като арбитъръ по всичкитѣ спорове, като помирителъ ще законодателствува и ще създава правото.

Защо да не се пристъпи къмъ създаването на тази организация, и колкото е възможно по-скоро? Това може да стане даже съ едно министерско постановление. Координирайте всички тия служби, за да не се разхвърляме насамъ-нататъкъ, защото сега не знаемъ какво правимъ. Печално е сега, че се разтоварватъ параходо-цистерни съ петролъ въ Бургасъ, минаватъ презъ наша територия, за да отидатъ навънъ, а българскиятъ селянинъ подсмърча, защото нѣма петролъ. Защо, когато имаме спогодба за 1.000.000.000 л. съ Свѣтска Русия, да нѣмаме петролъ? Петролтѣ отъ голѣмитѣ параходо-цистерни по 13.000 тона се пренася съ италиански танкове на българскитѣ пристанища и се тозари въ вагони-цистерни, за да бѣде пренесенъ за чужбина, а ние нѣмаме още такива танкове, за да прехвърляме петрола отъ Сулина въ България.

Председател Никола Логофетовъ: (Звъни)

Никола Мушановъ: Г-да народни представители! Има и финансови въпроси, но на тях ще се спра, когато разглеждаме бюджета, защото два пъти вече ме подквива г-н председателът да свърша.

Позволете ми, преди да завърша, да се спра още на един въпрос, за да не смътнете, че го отбъзвам. Това е важният въпрос за нашата външна политика.

Г-да народни представители! Един от пасажит на тронната реч и на отговора се занимават доста широко с отношенията ни с чуждите държави, и много умейно. Този въпрос е много навременен. Искат да чуят не само у нас в България, но и навън, ще мисли българското народно представителство по въпросите на външната политика.

Аз съм поддържал не като опозиционер, а като министър-председател и като титуляр на Министерството на външните работи, че България трябва да има само една външна политика. България не може да плаща луска на няколко външни политики. Веднаж винаги трябва да свършим с тази убийствена практика и политика, която имаме в миналото, когато филството и фобството разяждаха вътрешния политически живот и нанасяха много на българската държава.

Г-да! Историята ни е една, географията ни е една, а и нещастният събития, които ни сполетяха след Ньойския договор, съ един. Тия всичките въпроси са общи за България, за българската държава. Когато аз бях титуляр на Министерството на външните работи, исках да общувам, както с народното представителство, което беше представено в комисията по Министерството на външните работи, така и с всички видни представители на политически партии, с много малки изключения. Бивах съм винаги горд да поддържам, че най-подир можахме да установим една външна политика на България. И днес, когато говоря, считам, че тя е такава, каквато днешното правителство я поставя в пасажна на тронната реч.

Ние сме народ, който бѣ най-много наказан след войните. Никога ние не сме били завоевателни войни. Може да сме грѣшили въ известни моменти, и вследствие на нашите грѣшки постигнаха ни много нещастия. Но все таки поводът на България да участва въ войните е бил само да можем да реализираме нашите национални идеали. Никога въ България не е имало шовинистични прояви, желание да се вземе чуждо, нито пък сме изкашли да подскочим себе си. Скръсни сме били въ отношенията си спрямо всички. Казвам: този е капиталът на външната ни политика — че сме се борили винаги за национални идеали и сме поддържали винаги една справедлива кауза. (Ръкоплъскания)

Г-да народни представители! Аз бях титуляр на Министерството на външните работи въ един период доста тежък, когато трѣбваше да опредѣлим една политика. Въ 1931/1932 г. вече договоритѣ за мир бѣха разклатени. Въ 1932 г. имаме вече премахването на репарациите въ Лозанската конференция. Въ нея Германия се представляваше от фон Папен, Франция от Ерио и Англия от Макдоналдъ. Доиде въ 1933 г. изпразването на Ренания, след това изпразването на Саарската област, доиде след това въпросът за Судетите. Въ времето, когато вече се виждаше, че системата на следвоенните договори се разклаща, нашите съседи на Балканите поискаха да осигурят своето положение. Малката антанта бѣше вече създадена от трѣтѣ държави. Нашите съседи се сгруппираха, за да гарантират придобивките си от военните договори. Явно бѣше, че тѣ искаха да се гарантират само спрямо нас, българите. И въ срещата, която тогава аз имамъ съ Титулеску, който поддържаше теорията, че всѣка ревизия на договорите е война, всичкият въпрос бѣ да вкарат България въ Балканското съглашение, въ Балканския пакт, за да имало миръ на Балканите.

Г-да народни представители! Когато бях въ Букурещ, аз тържествено отказвахъ влизането на България въ Балканското съглашение и имъ казахъ, че нито аз, нито другъ българинъ ще се намѣри, който отново да подпише Ньойски договор. Не може единъ народъ доброволно, съзнателно да приеме наложената му чрезъ насилие несправедливост. (Ръкоплъскания) И ние не подписахме Балканския пакт.

Съ това ние не искахме да докажемъ, че имаме агресивни намерения, че искаме да водимъ политика на заплашване спрямо нашите съседи. Напротивъ, ние искахме да дадемъ всички доказателства, че сме миролюбивъ народъ на Балканите, че нѣмаме никакви агресивни намерения спрямо когото и да било; пък и да бихме желали, не можехме да ги

имаме, защото бѣхме една разорѣжена държава и не представяхме опасностъ за никой отъ нашите съседи, а камо ли за всичките, сдружени. Това бѣше ясно да се разбере. Тезата ни бѣше, че ние имаме една надежда, дадена ни съ чл. 19 отъ самия пакт на Обществото на народите. Този членъ дава надежда на онеправданите, че ако условията на международния животъ се развиятъ тъй, че фактическото положение става причина за раздори и за войни, тогава по миренъ начинъ могатъ да се ревизиратъ договорите. Когато азъ казахъ това на Титулеску, той ми декламираше: „Това е една илюзия, това не може, само чрезъ война ще се промѣнятъ границите“. Азъ му възразихъ: добре, ако това е една илюзия, вие сте ни я дали, оставете да си живѣемъ съ нея; ако за васъ това е илюзия, вамъ не ви прѣчи, оставете ни ние да живѣемъ съ нея, съ надеждите си, защото ние все се надѣваме, че въ този свѣтъ единъ денъ ще има правда и справедливост. И поддържаме, г-да, здраво позициите си съ съгласието, мога да кажа, на обществено мнение и на всичките политически фактори въ страната.

Позволете ми още една минута.

Председател Никола Логофетовъ: Моля Ви се, г-нъ Мушановъ, часътъ е вече осемъ, и ако не свършите, трѣбва да искамъ вотъ на Камарата за продължаване на заседанието.

Никола Мушановъ: Сега ще свърша.

Председател Никола Логофетовъ: Много продължихте вече.

Никола Мушановъ: Когато отидохъ въ чужбина, при визитите, които направихъ на всички държавници, азъ намѣрихъ съчувствието на г-нъ Хитлеръ, намѣрихъ съчувствието и на Дуче, които съ готовност — и разбрано защо — поддържаха, че нашата теза е права и ми казахъ: „Съ куража си вие доказвате сила и достоинство“. Но, г-да, тогавашните отговорни фактори и въ другите страни — въ негово време въ Франция бѣше министъръ на външните работи г-нъ Барту, а въ Англия бѣше министъръ на външните работи г-нъ Саймонъ, сега министъръ на финансите, които собствено съ авторитѣ на договорите — също потвърдиха и оправдаха нашата политика. Нѣма да чета, защото съмъ дългъ, статитѣ, които се писаха тогава въ вестниците „Танъ“ и „Таймсъ“. Ще ви спомена само, че въ тяхъ се казваше, че достоинството на България не допуска да се признаятъ едни граници, които съ начертани чрезъ насилне

Г-да народни представители! Азъ съмъ особено радостенъ, като виждамъ, че българската държава не се е отклонила отъ тази политика, която азъ смѣтамъ, че е права. Забърканото днешно международно положение ни заставя още повече да следваме тази политика, защото не е илюзия, че ще дойде денъ, когато чл. 19 отъ пакта на Обществото на народите ще се приложи. И ако си спомняте, на Мюнхенската среща, кждето се събраха представителите на четирите велики държави да уреждатъ въпроса за Судетите, г-нъ Чембърлейнъ изявикира чл. 19 отъ пакта на Обществото на народите, който даваше право по миренъ начинъ да се ревизиратъ нѣкои клаузи отъ договорите за миръ. И насъ ни бѣше обхванала много надеждата, че въ този пактъ ще продължава да се върви.

Нека спомена само, че тогава ние, петима общественици, намѣрихме за нужно да поздравимъ съ телеграма дѣлото за миръ на четиримата представители на великите сили и да ги помолимъ да погледнатъ и къмъ насъ. Между петимата ни бѣше и сегашниятъ министър-председател, който тогава бѣше председател на Академията на науките. И нека ми прости тоя грѣхъ да му спомна, че тогава ние много се чудѣхме защо цензурата не допуска да се публикува въ България нашата телеграма. Тогава и той, заедно съ мене, негодуваше. И азъ ще Ви моля, г-нъ министър-председателю, отъ този опитъ, отъ тази мака тогава, да сте задържали малко, за да може да ни отървете отъ цензурата. (Оживление)

Г-да народни представители! Моментите, които преживяваме, са тежки. Официалната българска политика, а чини ми се и българското обществено мнение, е: неутрализитѣ, строгъ и искренъ неутрализитѣ спрямо всички воюващи. Не трѣбва никъде да даваме доказателства, че въ готвения споръ, който се води днесъ, между великите народи въ войната, която има да разреши съдбините на свѣта, България взема страна. Трѣбва да се пазимъ да не изгубимъ глупостъ. Не се искатъ много усилия отъ насъ, за да можемъ да живѣемъ мирно въ сегашните дни. И Русия, и Англия, и Франция, и Италия — всички велики държави искатъ отъ насъ неутрализитѣ. Нѣма нищо по-добро отъ това, че туй, което искатъ великите държави отъ насъ,

съвпада съ чувствата и интереситѣ на българския народъ. Неутралитетъ. Той е спасителниятъ брѣгъ.

Г-да народни представители! По въпроса за неутралитета говориха и други преди мене, ще кажа и азъ нѣколко думи. Неутралитетъ, неутралитетъ, обаче ние виждаме що става въ свѣта. Неутралитетътъ е благодатенъ, ако зависи отъ тѣзи, които искатъ да го пазятъ. Но често пѣти интереситѣ на голѣмитѣ държави имъ налагатъ да не го съблюдаютъ и да искатъ отъ малкитѣ държави да го нарушатъ. И тъкмо тѣзи дни сѣмъ опаснитѣ, ако, не дай, Боже, дойдатъ. Но ако, за нещастие, дойдатъ, смѣтамъ, че не ще сме отъ ония, които могатъ да си полагатъ безмѣлвно главата, за да бѣде отрѣзана. Ние трѣбва да сме лоялни въ неутралитета си, но и силни като държава, за да можемъ да посрещнемъ всѣка опасностъ, която може да се надвеси надъ насъ.

Повече по външната политика не ще говоря. Ние сме малка държава, която не държи въ ржцетѣ си нишкитѣ на утрешния день. Голѣмитѣ, великитѣ държави дори не сѣмъ господари на събитията, които могатъ да се развиятъ въ утрешния день. Нека си останемъ спокойни и неутрални, живѣещи въ миръ и приятелство съ нашитѣ съседи.

Но нека не бѣде чудно, че България нѣма да се откаже отъ идеята за справедливостъ и правда, които трѣбва да царуватъ на Балканитѣ. И ако действително имаше малко повече прозорливостъ и далновидностъ въ балканскитѣ народи, спороветѣ, които още висятъ, сѣмъ много малко, за да могатъ да се разрешатъ справедливо и да можемъ не съ страхъ единъ отъ други, а всички заедно да живѣемъ въ миръ и съ ясенъ погледъ за щастливи бѣднини на земятъ, които обитаваме.

Председател Никола Логофетовъ: Моля, завършете.

Никола Мухановъ: Свършвамъ, г-да народни представители! Тоя въпросъ е голѣмъ. Той може да ни се сложи. Азъ смѣтамъ, че ще сме годни да се справимъ.

Но за мене въпросътъ надъ въпроситѣ е другъ — казахъ го и по-рано. Важенъ въпросъ за външната ни политика е уреждането на вътрешната ни политика. Държавата трѣбва да бѣде годна и силна за всѣка евентуалностъ. А за това трѣбва да има съчетание на много фактори. За въоръжение харчимъ — ще харчимъ, даже извънъ силитѣ си; стопанство ще нагаждаме — ще нагаждаме; ще правимъ жертви, ще понасяме ограничения. Но, г-да, трѣбва народенъ духъ за всички велики дѣла, трѣбва ентузиазъмъ. Нѣма велико дѣло българско, което да е завършено безъ ентузиазъмъ. Нѣма! Колкото и малко да сѣмъ били тѣзи велики дѣла, само ентузиазмътъ на българския народъ ги е осъществилъ. Готови ли сме за утрешния день? Не сме.

Азъ не желая да се зальгваме отъ привидности, да се зальгваме само съ фрази. Ние живѣемъ и чувствуваме реалния, действителния животъ на нашата държава. Въ сегашнитѣ времена политическата сила на нашата страна не трѣбва да остане неизползвана. Всички духовни и материални сили трѣбва да ги обединимъ къмъ една целъ — къмъ защитата и бѣдешето на българската държава. Не ме интересуватъ лични въпроси, нито партийни въпроси въ днешнитѣ дни. Азъ, г-да, съмъ преживѣлъ доста исторически събития, на нѣкои съмъ сътрудничилъ, на други съмъ билъ свидетел. Чувството ми на българинъ ми подсказва, че сега живѣемъ исторически дни. Свѣтътъ днесъ се тресе. Следъ епохалнитѣ войни идва новъ редъ. И политически, и социални, и стопански разбирания ще рухнатъ, нови ще се родятъ, свѣтътъ ще трѣбва да се строи върху нови основи. Всѣки единъ трѣбва да поеме днесъ отговорностъ предъ собствената си съвестъ, предъ себе си за настоящето и за бѣдешето, което идва.

Азъ съмъ вече уморенъ отъ българския куражъ да се поема държавна отговорностъ. Азъ съмъ видѣлъ въ миналото много политици да парадиратъ съ такава отговорностъ. Тѣзи, които бѣха най-голѣми смѣлчаци да поематъ

отговорности, тѣ най-подло избѣгаха отъ тѣхъ. А и българскиятъ народъ не желае да има погрома, за да дири отговорности. Българскиятъ народъ иска да можемъ да се предохранимъ отъ нещастията, за да можемъ радостно да тържествуваме следъ благополучни за държавата резултати. Азъ съмъ казвалъ и го повтарямъ: нѣма отговорностъ, колкото и велика да е тя, която може да компенсира злополучието на единъ народъ или загубването на една държава.

Трѣбва да се стреснемъ. Трѣбва истински да обединимъ народа въ управлението, трѣбва да поставимъ факторитѣ въ страната, Държавенъ глава и народъ, всѣки на своето мѣсто. Исторически сѣмъ днитѣ. Азъ не искамъ предъ моята съвестъ да поема отговорностъ на незаинтересуваностъ предъ бѣдешето. Собствено моятъ животъ е много покѣсъ отъ вашия; въпросътъ е за вашата отговорностъ предъ бѣдешето — отговорностъ на по-младитѣ поколения. Избѣгнете да ви гризе съвестта, че не сте били бдителни, че не сте схващали отговорноститѣ си предъ поколѣнията, които идватъ следъ васъ.

Моето интимно чувство на българинъ, на по-старъ политикъ — съдбата била съдила така, че азъ съмъ може би най-стариятъ политикъ въ туй Народно събрание — ми подсказва, ми диктува да кажа: да се победимъ, да победимъ себе си, да победимъ личното, да победимъ партийността си, но да станемъ единенъ народъ въ душата и съзнанието си. Да наредимъ и засилимъ държавата си съ всички духовни и материални сили, съ които разполагаме, и да ѝ повѣримъ съ спокойна съвестъ съдбата на нашия народъ!

Г-да! Азъ зова къмъ тази възвишена целъ не само васъ, народнитѣ представители — зова и правителството. Азъ често пѣти съмъ се запитвалъ за отговорността на едно правителство и на единъ министър-председателъ, които въ тѣзи тежки и тревожни дни се осмѣляватъ да поематъ сами отговорността, и то като чиновници, непринадлежащи на Парламента, за съдбинитѣ на България. Г-да! Въ обединението на всички е силата на България, въ организиране и сплотяване на всички сили съ огледъ само на бѣдешето на българската държава е благоденствието на българския народъ. (Ржкоплѣскания отъ нѣкои народни представители)

Председател Никола Логофетовъ: Г-да народни представители! Поради напредналото време, ще преустановимъ разискванията по отговора на тронното слово и ще опредѣлимъ дневния редъ за утрешното заседание.

Въ съгласие съ правителството, предлагамъ следния дневенъ редъ:

1. Първо четене проектоотговора на тронното слово — продължъ ние разискванията.

2. Първо четене законопроекта за данѣка върху имоти, придобити по безвъзмезденъ начинъ.

Одобрение предложенята:

3. За опрощаване на сумата 749.041 л. дължима отъ глоби, лихви и неиздѣлжения на държавното съкровище, общинитѣ, фондоветѣ и пр. по изпълнителни актове отъ несъстоятелни и несъществуващи длъжници.

4. За опрощаване на сумата 655.883 л. дължима отъ глоби, лихви и неиздѣлжения на държавното съкровище, общинитѣ, фондоветѣ и пр. по изпълнителни актове отъ несъстоятелни и несъществуващи длъжници.

5. За одобрение решенията на прошеварната комисия. Които приематъ така предложенята дневенъ редъ, моля, да вдигнатъ ржка. Мнозинство, Събраниято присяга.

Моля г-да народнитѣ представители да бѣдатъ то ни утре и да почнемъ заседанието въ 3 ч., както предъвика правилникътъ, за да можемъ да свършимъ по-рано. Утре заседанието почва точно въ 3 ч. следъ обѣдъ.

Закривамъ заседанието.

(Закрито въ 20 ч. 8 м.)

Председател: НИКОЛА ЛОГОФЕТОВЪ

Секретари: { **СВЕТΟΣЛАВЪ СЛАВОВЪ**
СТЕФАНЪ БАГРИЛОВЪ

Началникъ на стенографското отдѣление: ДОНЧО ДУКОВЪ